

Handreiking Dialogen

In 2025 is de tweede ronde klimaatstresstesten begonnen. De resultaten hiervan worden besproken in risicodialogen. De risicodialoog voeren is samen met een strategie opstellen in het Deltaplan de stap tussen het uitvoeren van de klimaatstresstest en het maken van een uitvoeringsprogramma voor klimaatadaptatie. Maar hoe voer je een risicodialoog? Deze Handreiking Dialogen biedt hiervoor handvatten en inspiratie.

De Handreiking wordt online ontsloten via het [Kennisportaal Klimaatadaptatie](#). Dit is het downloadbare pdf-bestand, versie 2.0 van september 2025.

Deze handreiking is tot stand gekomen:

- Onder begeleiding van de werkgroep Dialogen binnen het Deltaprogramma Ruimtelijke Adaptatie
- In opdracht van het ministerie Infrastructuur en Waterstaat
- In uitwerking door TwynstraGudde en Sweco

Inhoudsopgave

Overzicht Handreiking Dialogen

Wat is een risicodialoog?	3
Hoe kun je deze handreiking gebruiken?	3
Voor wie is de handreiking bedoeld?	6
Handreiking als houvast	7
Wat is er nieuw?	7

Fase 1: dialogen afbakenen

Fase 1.1: bepaal de schaal	10
Fase 1.2: identificeer initiatiefnemers en medetrekken	11
Fase 1.3: bepaal startpunt	12
Fase 1.4: haal bestuurlijke kaders op	14
Fase 1.5: bepaal het doel van de dialogen	15
Fase 1.6: kies thema's	16
Fase 1.7: breng dialogen in beeld	17
Fase 1.8: breng de stakeholders in beeld	18
Fase 1.9: leg verantwoordelijkheden vast	19

Fase 2: dialogen voeren

Fase 2.1: bereid de dialogen organisatorisch voor	22
Fase 2.2: stem af wie wat doet tijdens de dialogen	23
Fase 2.3: bepaal voor elke dialoog het doel	24
Fase 2.4: stel vragen om het gesprek te sturen	26
Fase 2.5: houd doel en proces van dialoog in de gaten	28
Fase 2.6: stem bestuurlijk af	29
Fase 2.7: bereid afspraken en keuzes voor	30

Fase 3: keuzes vastleggen

Fase 3.1: stem besluitvorming goed af met bestuurders	34
Fase 3.2: leg besluiten en afspraken schriftelijk vast	36
Fase 3.3: bereid je voor op het opstellen van de uitvoeringsagenda	38

Ervaringen uit de praktijk

Voorbeeldcanvassen

Overzicht Handreiking Dialogen

Wat is een risicodialogoog?

Een risicodialogoog is een proces dat bestaat uit meerdere gesprekken, waarin de deelnemers samen bepalen voor welke gevolgen van klimaatverandering een gebied kwetsbaar is en wat er moet gebeuren om de samenleving hiertegen te beschermen. Er zijn interne risicodialogen, waarbij collega's binnen een overheid gesprekken met elkaar voeren. En er zijn externe risicodialogen, waarbij een overheid gesprekken voert met andere partijen, zoals inwoners, bedrijven en andere overheden. Een risicodialogoog heeft twee doelen:

- In een risicodialogoog vergroot je het bewustzijn over hoe kwetsbaar je gebied is voor klimaatverandering en weeg je samen af welke klimaatrisico's acceptabel zijn, en welke niet. Ook bepaal je samen de prioriteiten waaraan jullie gaan werken en wie welke verantwoordelijkheden draagt. De klimaatstresstest is een belangrijk hulpmiddel in dit gesprek.
- In een risicodialogoog bespreek je hoe je de kwetsbaarheid met concrete maatregelen kunt verkleinen. Daarbij kijk je ook naar (koppel)kansen en de inzet die nodig is om maatregelen uit te voeren.

Uiteindelijk levert een risicodialogoog de input voor een adaptatiestrategie en een uitvoeringsagenda.

Er zijn ook overheden die een andere naam geven aan een risicodialogoog, bijvoorbeeld klimaatgesprek of adaptatiedialogoog.

Hoe kun je deze handreiking gebruiken?

De risicodialogoog kun je indelen in drie fases: dialogen afbakenen, dialogen voeren en dialogen borgen. Je vindt in deze handreiking daarom drie die je kunt downloaden en invullen, voor elke fase één. Deze canvassen bieden je een visueel overzicht en helpen om structuur en focus aan te brengen, en zo elke fase van de risicodialogoog goed te organiseren. Elke fase kent verschillende acties die je kunt uitvoeren. Bij elke actie vind je een aantal vragen en hulpmiddelen ter ondersteuning. Je kiest zelf welke acties relevant zijn voor de dialogen die je wilt voeren, en welke vragen en hulpmiddelen je hierbij wilt gebruiken. Tot slot bieden de voorbeeldcanvassen inzicht in hoe je de canvassen kunt gebruiken voor lokale, regionale en bovenregionale risicodialogen.

Drie fases van de risicodialoog

**DIALOGEN
AFBAKENEN**

**DIALOGEN
VOEREN**

**KEUZES
VASTLEGGEN**

De Handreiking Dialogen is een initiatief van het Deltaprogramma Ruimtelijke Adaptatie.

Fase 1: dialogen afbakenen

In fase 1 bepaal je de scope van de dialogen die je gaat voeren: waar ga je het wel en niet over hebben tijdens de risicodialoog? Waar wil je samen ambities over vormen of afspraken over maken als input voor de strategie?

- [Ga naar fase 1: dialogen afbakenen.](#) Hier vind je het canvas en de bijbehorende acties met vragen en hulpmiddelen. Je kunt het canvas ook direct hieronder downloaden.

Canvas fase 1: dialogen afbakenen

Startpunt: De stresstesten bieden inzicht in de klimaatkwetsbaarheden in een afgebakend gebied. Ook zijn de klimaatdreigingen en mogelijke gevolgen (en cascade-effecten) in beeld en is er een eerste beeld van wie waarvoor verantwoordelijk is.

Inventarisatie opgave(n) en initiatiefnemers: Welke opgaven spelen er, wie staan daarvoor aan de lat en op welk schaalniveau?

Stand van zaken: Wat is er al gedaan of gebeurd, ook bij andere maatschappelijke opgaven? Wat heeft dat opgeleverd? Welke informatie is er al, welke nog niet?

Bestuurlijke kaders: Wat zijn bestuurlijke wensen en wat stem je vooraf bestuurlijk af?

Mogelijke knelpunten: Tegen welke knelpunten kun je in deze fase aan lopen? Hoe ga je daarmee om?

Doelen: Wat wil je bereiken in fase 2 (dialogen voeren)?

- intern draagvlak creëren
- bepalen van ambities en doelen
- een netwerk vormen, samenwerken, gedragen afspraken maken
- extern draagvlak creëren

Thema's: Over welke thema's of opgaven moet je dialogen voeren?

Kansen: Welke kansen kun je in deze fase benutten?

Verantwoordelijkheden en taken: Wie heeft in fase 2 (dialogen voeren) welke taken en verantwoordelijkheden?

Middelen: Welke middelen heb je nodig voor fase 2 (dialogen voeren)?

Schaal: Op welk schaalniveau behandel je de thema's of opgaven?

Dialogen: Welk type dialogen ga je op hoofdlijnen voeren? En wat wil je per dialoog bereiken?

Stakeholders en netwerk: Welke stakeholders en netwerken wil je betrekken, wat is hun rol?

Resultaat fase 1: Scope is afgebakend om de dialogen effectief te voeren, verzamelde informatie is vastgelegd en afgestemd met betrokkenen. Eventueel is dit ook bestuurlijk vastgesteld.

Fase 2: dialogen voeren

In fase 2 bereid je een dialoog praktisch voor voer je deze dialoog ook én stem je met elkaar af welke klimaatrisico's (on)acceptabel zijn, welke kansen je kunt benutten en welke richtinggevend keuzes je in de dialoog hebt gemaakt.

- [Ga naar fase 2: dialogen voeren.](#) Hier vind je het canvas en de bijbehorende acties met vragen en hulpmiddelen. Je kunt het canvas ook direct hieronder downloaden.

Canvas fase 2: dialogen voeren

Startpunt: Scope is afgebakend om de dialogen effectief te voeren, verzamelde informatie is vastgelegd en afgestemd met betrokkenen. Eventueel is dit ook bestuurlijk vastgesteld.

Procesmatig voorbereiden en netwerk aanhaken: Wat is er nodig om stakeholders goed aan te haken en betrekken tijdens (en na) deze fase van dialogen voeren?

Inhoudelijke voorbereiding en vorm: Welke inhoudelijke voorbereiding is nodig om per dialoog de doelstelling en het gewenste resultaat te bereiken? En welke (werk)vorm dialoog past het beste?

Organisatorisch voorbereiden, faseren en plannen: Hoe faseer en programmeer je de dialogen in tijd?

Mogelijke knelpunten: Tegen welke knelpunten kun je in deze fase aan lopen? Hoe ga je daarmee om?

Dialogen voeren: Hoe stuur je het gesprek? Hoe zorg je dat de dialogen op een goede manier worden gevoerd? Hoe communiceer en monitor je de resultaten van de dialoog, hoe houd je bij of ze in lijn zijn met het gestelde doel, en hoe stel je bij als dat nodig is?

Bestuurlijk afstemmen, om richting te bepalen: Welke inzichten leg je na de dialogen voor aan je bestuurder ter voorbereiding op fase 3: keuzes vastleggen? Op welk schaalniveau en binnen welk gremium (zoals college of raad) doe je dat? En hoe werkt dit door op andere schaalniveaus of gremia (en vice versa)?

Ambitieniveau, strategische afspraken en richtinggevend keuzes: welk gezamenlijk ambitieniveau streef je na en met welke strategische afspraken en richtinggevend keuzes wil je daar samen invulling aan geven?

Kansen: Welke kansen kun je in deze fase benutten?

Resultaat fase 2: Gedeeld beeld van acceptabele en onacceptabele klimaatrisico's, gedeelde ambitie en richtinggevend keuzes. Afgestemd met betrokkenen, inclusief bestuurders.

Fase 3: keuzes vastleggen

Nadat je een of meer dialogen gevoerd hebt, is het belangrijk om de gemaakte keuzes vast te leggen in producten en afspraken. Dat doe je in fase 3. Hiermee werk je toe naar besluitvorming over ambitieniveaus en richtinggevend keuzes.

- [Ga naar fase 3: keuzes dialogen vastleggen.](#) Daar vind je het canvas en de bijbehorende acties met vragen en hulpmiddelen. Je kunt het canvas ook direct hieronder downloaden.

Canvas fase 3: keuzes vastleggen

Startpunt: Gedeeld beeld van acceptabele en onacceptabele klimaatrisico's, gedeelde ambitie en richtinggevende keuzes. Afgesteld met betrokkenen, inclusief bestuurders.

Afspreken en bestuurlijk afstemmen: Wat leg je op welk niveau ter besluitvorming voor? Hoe stem je bestuurlijke besluiten op verschillende plekken en schaalniveaus strategisch af?

Strategische afspraken en gemaakte keuzes vastleggen: Hoe en waar verankert je bestuurlijke afspraken? Doe je dat binnen het waterschap, binnen andere domeinen, planprocessen, of sectoren of op verschillende schaalniveaus?

Mogelijke knelpunten: Tegen welke knelpunten kun je in deze fase aan lopen? Hoe ga je daarmee om?

Voorbereiden uitvoeringsagenda: Welke afspraken zijn er gemaakt over de volgende DPRA-fase: het opstellen van de uitvoeringsagenda? Wat moet er precies gebeuren? Wie is verantwoordelijk, op welk schaalniveau? Wat kan al voorbereid worden?

Kansen: Welke kansen kun je tijdens deze fase benutten?

Resultaat fase 3: Gemaakte keuzes zijn bestuurlijk vastgelegd en verankerd op de juiste plekken en schaalniveaus.

Voorbeelden

In deze handreiking vind je per fase drie voorbeelden van hoe je het canvas kunt invullen: op lokaal, regionaal en bovenregionaal niveau. In het eerste voorbeeld is een gemeente trekker van de dialoog, in het tweede voorbeeld een werkregio en in het derde voorbeeld een provincie.

[Ga naar de voorbeelden van ingevulde canvassen](#)

Ervaringen uit de praktijk

Op basis van kennis en ervaringen uit de praktijk met risicodialogen vind je op deze pagina verschillende leerpunten en tips.

[Ga naar de ervaringen uit de praktijk](#)

Voor wie is de handreiking bedoeld?

Het doel van deze vernieuwde handreiking is om risicodialogen op alle niveaus te ondersteunen. Hij is vooral bedoeld voor de trekkers van risicodialogen klimaatadaptatie, op lokaal, regionaal en bovenregionaal niveau. Maar je kunt de handreiking ook gebruiken voor andere dialogen. Denk bijvoorbeeld aan dialogen die in het kader van ruimtelijke plannen gevoerd worden. De handreiking kan helpen om te bepalen welke risicodialogen nodig zijn, om ze in samenhang te organiseren en ze goed en efficiënt te voeren.

Handreiking als houvast

De handreiking is geen blauwdruk, maar biedt handvatten en inspiratie. Je bent als gemeente, waterschap of provincie vrij om zelf te bepalen hoe je de risicodialoog voert. Als trekker houdt je altijd de regie over je eigen proces. Bovendien is het startpunt van een risicodialoog voor iedere regio en partij anders. De handreiking biedt ruimte aan deze verschillen en helpt om samen te komen tot een beeld van wat er moet gebeuren om een gebied klimaatbestendiger te maken. Daarnaast is het voeren van risicodialogen geen lineair proces. Er kunnen bijvoorbeeld meer dialogen nodig zijn om tot een goed resultaat en goede afspraken te komen. Ook kan een dialoog leiden tot nieuwe inzichten, waardoor er bijvoorbeeld extra onderzoek, een andere scope of vervolgesprekken nodig zijn.

Wat is er nieuw?

De handreiking vervangt de Routekaart Risicodialoog uit 2019, en verschilt daarvan onder andere hierin:

- Deze vernieuwde handreiking kun je ook gebruiken voor risicodialogen op het bovenregionale schaalniveau. Dit schaalniveau is nieuw, omdat er dit jaar voor het eerst ook [bovenregionale stresstesten voor grootschalige neerslag](#) worden uitgevoerd.
- De handreiking maakt koppelingen met nieuwe methodes en tools, zoals de [Adaptatiepiramide en de Doelensystematiek](#) en de [Menukaart Hitte](#).
- Met de introductie van de adaptatiepiramide en de nadruk op meerlaagsveiligheid en aandacht voor bovenregionale stresstesten is er in deze handreiking meer aandacht voor handelen bij extremen.
- De canvassen in deze handreiking zijn een concreet hulpmiddel om de risicodialogen vorm te geven en te organiseren. Deze canvassen kun je invullen, alleen of samen, waarmee je alle relevante aspecten van de organisatie van risicodialogen naloopt. De vragen helpen je daarbij.
- De handreiking staat meer stil bij het startpunt voor de tweede ronde dialogen: wat waren de resultaten van de vorige ronde risicodialogen? Waar hebben die toe geleid? Deze kennis combineer je met de resultaten uit de nieuwe stresstesten. Zo kun je beter bepalen waar het in de volgende ronde risicodialogen over moet gaan: wat wordt precies je scope? Het canvas 'Dialogen afbakenen' is een tool om daar grip op te krijgen.

Fase 1: dialogen afbakenen

Het is belangrijk om vooraf duidelijk te maken voor jezelf en de stakeholders waar de focus van de dialogen op komt te liggen. Ook maak je duidelijk wat je niet bespreekt. In deze fase baken je dus de dialogen af, oftewel: hierin bepaal je de scope van de dialogen die je gaat voeren. Waar ga je het in de dialogen over hebben, en welke onderwerpen laat je over aan andere partijen? Waar wil je samen ambities over vormen, aan welke doelen wil je werken en waar wil je afspraken over maken als input voor de strategie? In dit hoofdstuk lees je hoe je de dialogen afbakt en vind je een canvas en mogelijke acties die je hierbij kunnen helpen.

Hoe baken je de dialogen af?

Om je dialogen af te bakenen, verzamel je bestaande informatie, zoals de resultaten van stresstesten, en kijk je wat er al gedaan en besloten is. Laat hierbij je doelstelling leidend zijn. Een heldere afbakening of scope bevordert gerichte en effectieve dialogen, waarmee je de kans op concrete en haalbare uitkomsten vergroot. Let ook op dat je de afbakening afstemt op die van andere schaalniveaus, zodat je uiteindelijk toewerkt naar samenhangende uitvoeringsagenda's. Meer over hoe je de dialoog afbakt, lees je bij de acties.

Canvas

Je kunt het canvas op deze pagina gebruiken om je dialogen af te bakenen. Het canvas helpt je om ideeën te structureren en duidelijk te communiceren met anderen. Onder het canvas staat een lijst met acties die bij deze fase passen. Als je op een actie klikt, vind je hierbij ondersteunende vragen en linkjes naar hulpmiddelen. De vragen kunnen je helpen om het canvas in te vullen. Dit kun je zelf doen of samen met partners.

Canvas fase 1: dialogen afbakenen

Startpunt: De stresstesten bieden inzicht in de klimaatwetsbaarheid in een afgebakend gebied. Ook zijn de klimaatregingen en mogelijke gevolgen (en cascade-effecten) in beeld en is er een eerste beeld van wie waarvoor verantwoordelijk is.

Inventarisatie opgave(n) en initiatieven: Welke opgaven spelen er, wie staan daarvoor aan de lat en op welk schaalniveau?

Stand van zaken: Wat is er al gedaan of gebeurd, ook bij andere maatschappelijke opgaven? Wat heeft dat opgeleverd? Welke informatie is er al, welke nog niet?

Bestuurlijke kaders: Wat zijn bestuurlijke wettens en wat stem je vooraf bestuurlijk af?

Mogelijke knelpunten: Tegen welke knelpunten kun je in deze fase aan lopen? Hoe ga je daarmee om?

Doelen: Wat wil je bereiken in fase 2 (dialogen voeren)?

- intern draagvlak creëren
- bepalen van ambities en doelen
- een netwerk vormen, samenwerken, gedragen afspraken maken
- extern draagvlak creëren

Thema's: Over welke thema's of opgaven moet je dialogen voeren?

Kansen: Welke kansen kun je in deze fase benutten?

Verantwoordelijkheden en taken: Wie heeft in fase 2 (dialogen voeren) welke taken en verantwoordelijkheden?

Middelen: Welke middelen heb je nodig voor fase 2 (dialogen voeren)?

Schaal: Op welk schaalniveau behandel je de thema's of opgaven?

Dialogen: Welk type dialogen ga je op hoofdlijnen voeren? En wat wil je per dialoog bereiken?

Stakeholders en netwerk: Welke stakeholders en netwerken wil je betrekken, wat is hun rol?

Resultaat fase 1: Scope is afgebakend om de dialogen effectief te voeren, verzamelde informatie is vastgelegd en afgestemd met betrokkenen. Eventueel is dit ook bestuurlijk vastgesteld.

Haal inspiratie uit de voorbeelden

Wil je een voorbeeld van hoe je het canvas 'Dialogen afbakenen' kunt invullen? Ga dan naar de voorbeeldcanvassen. Je vindt hier voorbeelden van hoe je dit canvas kunt invullen als gemeente, werkregio en provincie. Naast voorbeeldcanvassen 'Dialogen afbakenen' vind je hier ook voorbeeldcanvassen voor de andere twee fases.

Lijst met mogelijke acties

Hieronder vind je de lijst met mogelijke acties die passen bij deze fase. Je kiest zelf welke acties in jouw situatie relevant zijn om de dialogen af te bakenen, en welke vragen en hulpmiddelen je hierbij kunt gebruiken. Ook bepaal je zelf hoe je elke actie in het canvas invult.

- [Fase 1.1: bepaal de schaal](#)
- [Fase 1.2: identificeer initiatiefnemers en medetrekkers](#)
- [Fase 1.3: bepaal startpunt](#)
- [Fase 1.4: haal bestuurlijke kaders op](#)
- [Fase 1.5: bepaal het doel van de dialogen](#)
- [Fase 1.6: kies thema's](#)
- [Fase 1.7: breng dialogen in beeld](#)
- [Fase 1.8: breng de stakeholders in beeld](#)
- [Fase 1.9: leg verantwoordelijkheden vast](#)

Wat is het resultaat van deze fase?

Het resultaat van deze fase is een document waarin je de scope, verzamelde informatie en gemaakte keuzes vastlegt. Dit kan in een canvas zoals hierboven, maar bijvoorbeeld ook in een routekaart, checklist of startnotitie. De vorm is vrij en afhankelijk van wat er past binnen jouw regio, organisatie of opgave. Je kunt dit document bijvoorbeeld ook gebruiken om het bestuur te informeren of om de aanpak bestuurlijk vast te stellen.

Fase 1.1: bepaal de schaal

Bepaal op welk schaalniveau je dialogen gaat voeren. Je kunt dit doen op lokaal, regionaal en/of bovenregionaal niveau. Ook kunnen risicodialogen binnen een organisatie worden gevoerd over eigen objecten. Elk schaalniveau heeft zijn eigen dynamiek, voordelen en uitdagingen. Door op het juiste schaalniveau dialogen te voeren over klimaatrisico's kun je effectiever en gericht werken aan oplossingen met de juiste stakeholders.

Vragen

Voor deze actie kun je de volgende vragen beantwoorden:

- Welk schaalniveau past het beste bij de verantwoordelijkheden van de geïnventariseerde initiatiefnemers?
- Hoe zijn de betrokken stakeholders georganiseerd en op welke gebieden richten zij zich? (Zie ook de actie 'breng stakeholders in beeld'.)
- Op welk schaalniveau zijn de klimaatrisico's het meest relevant en hoe hangen deze ruimtelijk samen? Lokaal, regionaal of bovenregionaal?
- Op welk schaalniveau moeten jullie je richten om de gekozen thema's effectief aan te pakken?
- Welk schaalniveau past het beste bij het doel en de gewenste eindproducten?

Hulpmiddelen

De volgende hulpmiddelen kunnen je bij deze actie helpen:

- Bekijk voor meer informatie over de bovenregionale stresstesten de [Handreiking bovenregionale stresstesten wateroverlast](#).
- [Klimaat-effectatlas](#): in de Klimaat-effectatlas vind je kaartlagen die de gemeente-, waterschaps-, provincie- en werkregiogrenzen aangeven. Ook vind je hier de kaartlaag met Veiligheidsregio's en GGD'en, en de Basiskaart Natuurlijk Systeem.

Fase 1.2: identificeer initiatiefnemers en medetrekkers

Het is belangrijk om te identificeren welke andere partijen over vergelijkbare thema's een risicodialoog gaan voeren. Stem met de verschillende initiatiefnemers van andere risicodialogen af wie wat gaan bespreken. Zo voorkom je dat verschillende organisaties dezelfde dialogen voeren. Op lokaal niveau is meestal de gemeente aan zet. Op regionaal niveau is de werkregio een trekkende partij, vaak in combinatie met het waterschap, terwijl op bovenregionaal niveau de provincie een trekkende rol heeft.

Vragen

Voor deze actie kun je de volgende vragen beantwoorden:

- Wat is de directe aanleiding voor jou en andere partijen om aan de risicodialoog te beginnen?
- Welke stresstesten zijn al uitgevoerd en door wie?
- Welke partijen maken beleid op de thema's die je gaat bespreken?
- Welke partijen hebben het meeste handelingsperspectief om klimaatrisico's te verminderen?
- Wie organiseren er nog meer risicodialogen, op welk schaalniveau en waarover?
- Welk van deze partijen zijn formeel verantwoordelijk voor het beperken van (een deel van) de gevolgen of mogen hierover meebeslissen?
- Voor welke thema's of opgaven ben jij aan zet en op welk schaalniveau wil je deze thema's oppakken? Voor welke thema's zijn andere partijen eerst aan zet?

Hulpmiddelen

De volgende hulpmiddelen kunnen je bij deze actie helpen:

- [Handreiking gestandaardiseerde stresstest light Annex 2](#): deze lijst biedt een overzicht van mogelijke partijen die een risicodialoog gaan voeren.

Fase 1.3: bepaal startpunt

Bepaal wat het startpunt is voor jouw organisatie. Belangrijke input hiervoor zijn de resultaten van de nieuwe stresstesten maar ook de resultaten uit de vorige DPRA-ronde. Welke kennis is al beschikbaar over de gevolgen van klimaatverandering in jouw organisatie of gebied? En wat voor afspraken zijn er al gemaakt? In deze stap inventariseer je wat er al gedaan is, welke informatie wel en niet beschikbaar is en welke keuzes al gemaakt zijn binnen jouw organisatie of regio. Deze informatie zou je kunnen vinden in stresstesten, verslagen van dialogen, strategieën en uitvoeringsagenda's van de vorige DPRA-ronde. Maar ook in onderzoeken, convenanten of beleidstrajecten. Ook kunnen er andere (maatschappelijke) ontwikkelingen zijn die raken aan klimaatadaptatie. Dit kun je bijvoorbeeld inventariseren met behulp van een (korte) evaluatie, beleids- of bureaustudie of belronde met betrokken partijen.

Vragen

Voor deze actie kun je de volgende vragen beantwoorden:

- Wat is er in de vorige DPRA-ronde al gedaan? Zijn er stresstesten uitgevoerd, is er een strategie en uitvoeringsagenda opgesteld?
- Wat heeft de vorige ronde opgeleverd? Welke projecten op het gebied van klimaatadaptatie zijn er uitgevoerd? Hebben de stresstesten, dialogen, strategieën en/of uitvoeringsagenda's geleid tot aanpassingen aan beleid? Of is klimaatadaptatie hierdoor beter geland in de organisatie?
- Welke [bovenregionale stresstesten](#) of DPRA-stresstesten zijn er in de tweede DPRA-ronde uitgevoerd die je als startpunt kunt gebruiken?
- Met welke beleidskaders (normen, wetten en richtlijnen) heb je te maken, op lokaal, regionaal en landelijk niveau?
- Met welke andere maatschappelijke ontwikkelingen moet je rekening houden? Denk aan raakvlakken met ruimtelijke ontwikkelingen, zoals hernieuwing van de omgevingsvisie of uitvoering van projecten, of sectorspecifieke ontwikkelingen.
- Welke analyses uit andere programma's kun je gebruiken? Denk aan analyses uit het Deltaprogramma Zoet Water op bovenregionaal niveau of regionale analyses van natuur en biodiversiteit.

Hulpmiddelen

De volgende hulpmiddelen kunnen je bij deze actie helpen:

- [Klimaat-effectatlas](#): Verschillende kaarten in de Klimaat-effectatlas geven een eerste inzicht in de kwetsbaarheden en risico's door klimaatverandering in jouw gebied.
- Resultaten van eerdere stresstesten: Gebruik de resultaten van eerdere stresstesten om een eerste inzicht te krijgen in de kwetsbaarheden en risico's door klimaatverandering voor jouw gebied of organisatie.
- Visie of strategie klimaatadaptatie: Gebruik de adaptatiestrategie of een ander relevant visiedocument van jouw organisatie of gebied als uitgangspunt. Dit document geeft de koers van je organisatie of gebied aan.
- Uitvoeringsagenda: Bekijk in de uitvoeringsagenda van je organisatie of gebied welke afspraken al zijn gemaakt en welke adaptatiemaatregelen al zijn uitgevoerd.
- [Menukaart hitte](#): Wil je hitte in je gemeente aanpakken? Gebruik dan de Menukaart Hitte om de risicodialoog te voeren. Hier vind je een stappenplan en een overzicht van alle beschikbare hulpmiddelen om hitte in de gebouwde omgeving integraal aan te pakken, dus vanuit gebied, gebouw en gezondheid.
- [Deltaprogramma Ruimtelijke Adaptatie \(DPRA\)](#): Het DPRA is de landelijke aanpak om Nederland zo in te richten dat we de gevolgen van de toenemende hitte, droogte, hevige neerslag en overstromingen kunnen opvangen.
- [Doelensystematiek en adaptatiepiramide](#): Deze aanpak heeft het Rijk aangeboden aan de werkregio's, zodat ze concrete doelen kunnen formuleren voor klimaatadaptatie en hier passende maatregelen bij kunnen kiezen.
- [Kamerbrief Water en Bodem Sturend](#): Deze kamerbrief geeft landelijke uitgangspunten over hoe we moeten omgaan met water en bodem.
- [Landelijke maatlat groene klimaatadaptieve gebouwde omgeving](#): Deze maatlat geeft landelijke doelen, normen en richtlijnen voor klimaatbestendige nieuwbouw.

Ga voor een volledig overzicht van alle hulpmiddelen naar de hulpmiddelen '[Risicodialoog voeren en strategie opstellen](#)' op dit kennisportaal.

Fase 1.4: haal bestuurlijke kaders op

Verken al vroeg wat de bestuurlijke wensen en ambities zijn. Zo kun je beter de verwachtingen managen tijdens de dialoog. Bestuurlijke wensen en ambities kunnen deels uit coalitieakkoorden, omgevingsvisies etc. duidelijk worden. Maar neem als dat kan ook de bestuurder en/of ambtelijk opdrachtgever al vroeg mee. Zo kun je meteen al draagvlak creëren en vanaf het begin de juiste richting inslaan. Hierbij is ook de timing van de dialogen belangrijk: hoe sluiten ze aan op belangrijke (politieke) processen, zoals verkiezingen of nieuwe beleidsontwikkelingen?

Vragen

Voor deze actie kun je de volgende vragen beantwoorden:

- Voor deze actie kun je de volgende vragen beantwoorden:
- Welke bestuurders zijn belangrijk om in een vroeg stadium te betrekken? Dit kunnen bestuurders uit je eigen organisatie zijn, maar ook bestuurders van andere organisaties/ bestuurlijke tafels. Dit hangt onder andere af van het schaalniveau waarop je de dialogen gaat voeren.
- Hoe en hoe vaak willen bestuurders betrokken worden tijdens het proces? Bestuurders die klimaatadaptatie in hun portefeuille hebben zullen bijvoorbeeld meestal meer betrokken willen zijn dan andere bestuurders.
- Is er bestuurlijk al een voorkeur uitgesproken voor de rol die jouw organisatie kan spelen bij het uitwerken van klimaatadaptatieplannen?
- Zijn er al bestuurlijke doelen of kaders geschetst in bestaand beleid?
- Hebben deze bestuurders al een bepaalde visie op het gebied van klimaatadaptatie?
- Zijn deze bestuurders bereid om budget vrij te maken voor (het realiseren van de visie op) klimaatadaptatie?
- Zijn er regionaal al bestuurlijke tafels waar de risicodialoog moet worden geagendeerd?

Hulpmiddelen

De volgende hulpmiddelen kunnen je bij deze bouwsteen helpen:

- [NSOB-model](#): De Nederlandse School voor Openbaar Bestuur (NSOB) heeft 4 mogelijke rollen voor de overheid beschreven. Bespreek welke rol jouw organisatie kan spelen.
- Visie of strategie klimaatadaptatie van jouw organisatie: Gebruik de adaptatiestrategie, omgevingsvisie of een ander relevant visiedocument van jouw organisatie of gebied als uitgangspunt. Dit document geeft de koers van je organisatie of gebied aan.

Fase 1.5: bepaal het doel van de dialogen

Geef duidelijk aan welk doel of welke doelen je met de dialogen wilt halen. Zo stel je een duidelijke scope en kun je doelgericht te werk gaan. Ook kun je bijsturen als je je doel of doelen niet lijkt te halen. Je kunt aan meerdere doelen werken, elk met een eigen aanpak. De doelen kun je verdelen in vier categorieën:

1. Intern draagvlak ontwikkelen, binnen de eigen organisatie en bij medeoverheden
2. Ambities en concrete doelen bepalen voor klimaatadaptatie
3. Netwerk vormen, samenwerken en gedragen afspraken maken over verantwoordelijkheden
4. Extern draagvlak ontwikkelen, bijvoorbeeld bij inwoners en ondernemers

Vragen

Voor deze actie kun je de volgende vragen beantwoorden:

- Wat wil je bereiken met de dialogen? Dit kunnen ook meerdere doelen zijn.
- In wat voor document wil je de resultaten van de dialogen vastleggen? Bijvoorbeeld een notitie, strategie of samenwerkingsovereenkomst? Hoe verhoudt dit document zich tot de uitvoeringsagenda, die daarna opgesteld moet worden?
- Wie zijn de belangrijkste doelgroepen voor dit document?
- Hoe moeten deze doelgroepen het document gebruiken?

Hulpmiddelen

De volgende hulpmiddelen kunnen je bij deze actie helpen:

- De visie of strategie klimaatadaptatie van jouw organisatie: dit document kan helpen om te bepalen voor welke doelen in de vorige DPRA-ronde al stappen zijn gezet en waar in deze ronde meer nadruk op moet komen te liggen.

Fase 1.6: kies thema's

Weet je welke informatie er al beschikbaar is en welke bestuurlijke kaders er zijn? Dan is de volgende stap om te bepalen over welke thema's de risicodialogen gaan. Aan welke thema's werk je deze ronde vooral, en waar werk je niet of minder aan? Dit hangt onder meer af van wat er al aan klimaatadaptatie is gebeurd in de eerste DPRA-ronde en wat de resultaten zijn van de stresstesten. Op bovenregionaal niveau ligt de nadruk bijvoorbeeld op wateroverlast en gevolgbepierking overstromingen. Het is belangrijk om de gekozen thema's vooraf vast te leggen en hier transparant over te zijn, zodat er geen verkeerde verwachtingen ontstaan.

Vragen

Voor deze actie kun je de volgende vragen beantwoorden:

- Welke thema's zijn voor jouw organisatie het meest relevant? Bijvoorbeeld omdat de risico's uit deze thema's de meeste impact hebben in jouw gebied of op jouw organisatie? Of omdat bepaalde thema's aansluiten bij bestaande strategieën of plannen van je organisatie?
- Zijn er specifieke fysieke uitdagingen die invloed hebben op de keuze van thema's? Lokaal of regionaal?
- Zijn er specifieke lokale of regionale uitdagingen in de samenwerking tussen belangrijke partijen die invloed hebben op de keuze van thema's?
- Waar heeft klimaatverandering impact op kwetsbare groepen?
- Welke thema's zijn tijdens de vorige ronde nog niet (voldoende) behandeld? Zie ook de actie 'startpunt bepalen'.

Hulpmiddelen

De volgende hulpmiddelen kunnen je bij deze actie helpen:

- [Doelensystematiek en adaptatiepiramide](#): Deze aanpak kan gebruikt worden om helder te krijgen op welke niveaus van de adaptatiepiramide voor de verschillende thema's al stappen gezet zijn en waar deze ronde meer nadruk op moet komen te
- [NAS-adaptatietool](#): Deze tool helpt om beter inzicht te krijgen in de klimaateffecten per
- [Kennisdossiers op het kennisportaal](#): op dit kennisportaal vind je onder de kennisdossiers een overzicht van de verschillende thema's en de gevolgen van klimaatverandering voor elf verschillende sectoren.
- [Menukaart Hitte](#): Veel overheden hebben nog niet genoeg inzicht in de risico's van hitte. De Menukaart Hitte van RVO biedt een overzicht van alle hulpmiddelen om hitte in de gebouwde omgeving aan te pakken. Gemeenten kunnen de menukaart gebruiken om integraal hittebeleid te ontwikkelen.

Fase 1.7: breng dialogen in beeld

Maak in deze fase een eerste inventarisatie van de dialogen die je wilt gaan voeren. Dialogen kunnen elkaar ook aanvullen en gelijktijdig worden gevoerd. Kijk daarom goed naar het doel dat je met de dialogen als geheel en elke dialoog afzonderlijk wilt bereiken. Kijk daarbij ook welke dialoogvorm hier het beste bij aansluit, hoe de dialogen zich tot elkaar verhouden en in welke volgorde je de dialogen voert.

Vragen

Voor deze actie kun je de volgende vragen beantwoorden:

- Welke dialogen wil je gaan voeren? Wie moeten er met wie over welke thema's in gesprek?
- Wat wil je uiteindelijk bereiken met de dialogen? En welke dialoogvormen passen hierbij?
- Voer je de dialoog per thema of bespreek je meerdere thema's samen?
- In welke volgorde ga je de dialogen voeren? Start je met dialogen per thema of begin je breder en verdiep je daarna?
- Zijn de dialogen ook onderdeel van een ander (ruimtelijk) traject, zoals het opstellen van een omgevingsvisie?
- Betrek je alle stakeholders in één grote dialoog of verdeel je stakeholders over meerdere kleine dialogen?

Hulpmiddelen

De volgende hulpmiddelen kunnen je bij deze actie helpen:

- Op dit kennisportaal vind je een aantal voorbeelden van gevoerde risicodialogen: de [gemeente Enschede](#) heeft tijdens corona online dialogen gevoerd met verschillende doelgroepen en de [gemeente Gouda](#) heeft als onderdeel van de risicodialoog ook huiskamergesprekken met bewoners gevoerd.

Fase 1.8: breng de stakeholders in beeld

Betrek de juiste stakeholders bij de risicodialoog. Door meerdere partijen te betrekken, komen verschillende perspectieven op risico's en oplossingsrichtingen aan bod. Ook zullen verschillende stakeholders een bijdrage kunnen leveren om klimaatrisico's te verminderen en moeten er dus afspraken worden gemaakt over ieders wensen en inzet. Niet elke stakeholder hoeft een actieve rol te spelen tijdens de dialoogfase. Voor sommige stakeholders is het voldoende om geïnformeerd te worden of mee te denken in plaats van mee te werken. Daarbij is het belangrijk om ook partijen te betrekken die kwetsbare en/of minder zichtbare groepen vertegenwoordigen. Zorg in ieder geval dat je de rol van alle stakeholders in beeld brengt, bijvoorbeeld met een stakeholderdiagram. En dat je met hen afstemt over hun betrokkenheid, door bijvoorbeeld verkennende gesprekken te voeren.

Vragen

Voor deze actie kun je de volgende vragen beantwoorden:

- Voor welke opgaven kun je zelf ambities en doelen bepalen en voor welke opgaven heb je andere stakeholders nodig om tot een gezamenlijke ambitie en doelen te komen?
- Welke stakeholders kunnen klimaatrisico's helpen verminderen, met andere woorden: welke stakeholders hebben handelingsperspectief?
- Welke rol wil elke stakeholder met handelingsperspectief spelen om klimaatrisico's te verminderen?
- Welke rol geef je aan de stakeholders met geen of beperkt handelingsperspectief om klimaatrisico's te verminderen?
- Welke verwachtingen hebben de verschillende stakeholders in het begin en hoe ga je hiermee om?
- Wat doe je om verschillende stakeholders te (blijven) betrekken tijdens de risicodialogen?

Hulpmiddelen

De volgende hulpmiddelen kunnen je bij deze actie helpen:

- [Handreiking gestandaardiseerde stresstest light Annex 2 \(pdf, 86 kB\)](#): met dit format kun je mogelijke stakeholders in beeld brengen. Online kun je ook veel voorbeelden vinden van een 'stakeholder map'. Deze helpt je om de belangen van verschillende stakeholders af te wegen.
- In het kennisdossier Vitale en Kwetsbare functies staat een [overzicht van welke ministeries verantwoordelijk zijn voor de verschillende vitale en kwetsbare functies](#).
- [Kennisdossier Eerlijke klimaatadaptatie](#): hier vind je de meest actuele kennis op het gebied van eerlijke klimaatadaptatie.

Fase 1.9: leg verantwoordelijkheden vast

Leg samen vast hoe je de tweede fase gaat aanpakken: wie gaat wat doen tijdens het voorbereiden en voeren van de dialogen? Je kunt dit zowel ambtelijk als bestuurlijk vaststellen. Het gaat dan niet alleen over hoe de dialogen zelf worden gevoerd, maar ook over de organisatorische, procesmatige en inhoudelijke voorbereiding ervan. Door de verantwoordelijkheden nu al vast te leggen, is voor iedereen duidelijk wat de vervolgstappen zijn en wie wat gaat doen. Hierdoor vergroot je de betrokkenheid, creëer je duidelijke verwachtingen en ontstaat er eigenaarschap voor de verschillende taken. Ook vergroot je zo de kans dat de planning gevolgd wordt en voorkom je dat partijen meeliften op het werk van anderen. Als trekker is het belangrijk om de uitvoering van de taken te monitoren.

Vragen

Voor deze actie kun je de volgende vragen beantwoorden:

- Welke specifieke taken moeten worden uitgevoerd in fase 2: dialogen voeren?
- Welke stakeholders zijn er betrokken (zie actie 'breng stakeholders in beeld')?
- Hoe kun je de verantwoordelijkheden voor de dialoofase het beste verdelen onder de verschillende stakeholders?
- Wie monitort of de taken voor de dialoofase worden uitgevoerd?
- Welke middelen, capaciteit of ondersteuning hebben stakeholders nodig om hun taken in fase 2 effectief uit te voeren?

Hulpmiddelen

De volgende hulpmiddelen kunnen je bij deze actie helpen:

- Gebruik het [canvas \(jpg, 300 kB\)](#) om een overzicht te maken van alle informatie die je met behulp van de acties in deze fase hebt verzameld. Het ingevulde canvas kun je samen met betrokken stakeholders vastleggen.

Fase 2: dialogen voeren

In fase 2 bereid je de dialogen praktisch voor en voer je deze ook. Aan het eind van een dialoog stem je met elkaar af welke klimaatrisico's (on)acceptabel zijn, welke kansen je kunt benutten en welke richtinggevendende keuzes je in de dialoog hebt gemaakt. In dit hoofdstuk lees je hoe je een dialoog kunt voorbereiden en voeren, en vind je een canvas en mogelijke acties die je hierbij kunnen helpen.

Hoe bereid je de dialogen voor?

Voordat je de dialogen ook echt gaat voeren, bereid je deze eerst organisatorisch, procesmatig en inhoudelijk voor. Als startpunt gebruik je hiervoor het canvas of een ander document dat je in fase 1 hebt opgesteld. Dit document kun je samen met de mogelijke acties hieronder gebruiken om de dialogen voor te bereiden.

Hoe voer je een dialoog?

Tijdens het voeren van een dialoog is het belangrijk om in de gaten te houden of je de goede kant op gaat en of je de juiste partijen aan tafel hebt. Toets bij elke dialoog of je de gewenste resultaten behaalt en of de resultaten van de dialogen leiden tot het behalen van de doelen die je in fase 1 hebt opgesteld. Als dat niet zo is, stel je bij en voer je zo nodig extra dialogen. In de praktijk worden er vaak meerdere dialogen gevoerd om tot het gewenste resultaat te komen. De risicodialoog voeren is vaak een cyclisch proces.

Canvas

Je kunt het canvas op deze pagina gebruiken om je dialogen voor te bereiden en te voeren. Het canvas helpt je om ideeën te structureren en duidelijk te communiceren met anderen. Onder het canvas staat een lijst met acties die bij deze fase passen. Als je op een actie klikt, vind je hierbij ondersteunende vragen en linkjes naar hulpmiddelen. De vragen kunnen je helpen om het canvas in te vullen. Dit kun je zelf doen of samen met partners.

Haal inspiratie uit de voorbeelden

Wil je een voorbeeld van hoe je het canvas 'Dialogen voeren' kunt invullen? Ga dan naar de voorbeeldcavassen. Je vindt hier voorbeelden van hoe je dit canvas kunt invullen als gemeente, werkregio en provincie. Naast voorbeeldcavassen 'Dialogen voeren' vind je hier ook voorbeeldcavassen voor de andere twee fases.

Canvas fase 2: dialogen voeren

Startpunt: Scope is afgebakend om de dialogen effectief te voeren, verzamelde informatie is vastgelegd en afgestemd met betrokkenen. Eventueel is dit ook bestuurlijk vastgesteld.

Procesmatig voorbereiden en netwerk aanpakken: Wat is er nodig om stakeholders goed aan te haken en betrekken tijdens (en na) deze fase van dialogen voeren?

Inhoudelijke voorbereiding en vorm: Welke inhoudelijke voorbereiding is nodig om per dialoog de doelstelling en het gewenste resultaat te bereiken? En welke (werk)vorm dialoog past het beste?

Organisatorisch voorbereiden, faseren en plannen: Hoe faseren en programmeer je de dialogen in tijd?

Mogelijke knelpunten: Tegen welke knelpunten kun je in deze fase aan lopen? Hoe ga je daarmee om?

Dialogen voeren: Hoe stuur je het gesprek? Hoe zorg je dat de dialogen op een goede manier worden gevoerd? Hoe communiceer en monitor je de resultaten van de dialoog, hoe houd je bij of ze in lijn zijn met het gestelde doel, en hoe stel je bij als dat nodig is?

Bestuurlijk afstemmen, om richting te bepalen: Welke inzichten leg je na de dialogen voor aan je bestuurder ter voorbereiding op fase 3: keuzes vastleggen? Op welk schaalniveau en binnen welk gremium (zoals college of raad) doe je dat? En hoe werkt dit door op andere schaalniveaus of gremia (en vice versa)?

Kansen: Welke kansen kun je in deze fase benutten?

Ambitieniveau, strategische afspraken en richtinggevende keuzes: welk gezamenlijk ambitieniveau streef je na en met welke strategische afspraken en richtinggevende keuzes wil je daar samen invulling aan geven?

Resultaat fase 2: Gedeeld beeld van acceptabele en onacceptabele klimaatrisico's, gedeelde ambitie en richtinggevende keuzes. Afgestemd met betrokkenen, inclusief bestuurders.

Lijst met mogelijke acties

Hieronder vind je de lijst met mogelijke acties die passen bij deze fase. Je kiest zelf welke acties in jouw situatie relevant zijn om de dialogen af te bakenen, en welke vragen en hulpmiddelen je hierbij kunt gebruiken. Ook bepaal je zelf hoe je elke actie in het canvas invult.

- [Fase 2.1: bereid de dialogen organisatorisch voor](#)
- [Fase 2.2: stem af wie wat doet tijdens de dialogen](#)
- [Fase 2.3: bepaal voor elke dialoog het doel](#)
- [Fase 2.4: stel vragen om het gesprek te sturen](#)
- [Fase 2.5: houd doel en proces van dialoog in de gaten](#)
- [Fase 2.6: stem bestuurlijk af](#)
- [Fase 2.7: bereid afspraken en keuzes voor](#)

Wat is het resultaat van deze fase?

Je werkt in deze fase toe naar een gedeeld beeld van de (on)acceptabele klimaatrisico's en (meekoppel)kansen, die je vastlegt in een document. Hierin stel je ook een gezamenlijke ambitie en richtinggevende keuzes vast die bepalend zijn voor je strategie of afsprakenkader. Het kan ook zijn dat je tijdens de dialoog al oplossingsrichtingen voor maatregelen hebt verkend om te toetsen of je doelen haalbaar zijn. In ieder geval moet helder worden welke rol partijen spelen bij de uitvoering. De gemaakte keuzes zijn afgestemd met betrokkenen, inclusief bestuurders. Je bepaalt zelf in welke vorm je het resultaat vastlegt. Dit hangt ook af van wat er past binnen jouw gebied, organisatie of opgave.

Fase 2.1: bereid de dialogen organisatorisch voor

Tijdens fase 1 heb je al een inventarisatie van mogelijke dialogen gemaakt en stakeholders in beeld gebracht. Op basis hiervan start je nu met het organiseren van de concrete dialogen. Bepaal wat voor soort bijeenkomsten en activiteiten passen bij je doelstellingen, stel een deelnemerslijst op en kies een locatie. Plan vervolgens de dialogen in, regel locaties en nodig de deelnemers uit. Ook is het handig om een draaiboek op te stellen.

Vragen

Voor deze actie kun je de volgende vragen beantwoorden:

- Welke informatie heb je nodig tijdens de dialogen? Denk aan kaartmateriaal dat je kunt gebruiken, informatie over de noodzaak van klimaatadaptatie of beleidskaders.
- Welke praktische voorbereiding is er nodig voor deze dialoog? Denk bijvoorbeeld aan een locatie vinden, een programma en draaiboek opstellen en uitnodigingen versturen.

Hulpmiddelen

De volgende hulpmiddelen kunnen je bij deze actie helpen:

- Gaan de dialogen over het thema hitte? Gebruik dan de [Handreiking Integraal Actieplan Hitte](#) die onderdeel is van de Menukaart Hitte van RVO. In deze handreiking staan tips en tools om de dialoog voor te bereiden, met onder andere een voorbeeld van een draaiboek, uitnodigingen en tips voor locaties. Zie hiervoor onderdeel 3: Startbijeenkomst.
- In 2020 is er een [webinar](#) georganiseerd over het voorbereiden van de risicodialoog. Bekijk dit webinar of het document met antwoorden die gesteld zijn in de chat.

Fase 2.2: stem af wie wat doet tijdens de dialogen

Tijdens fase 1 heb je een eerste contact gelegd met stakeholders en met hen afgestemd wie welke rol op zich neemt in het proces. Bouw dit netwerk verder uit. Stem specifiek af welke rol de stakeholders hebben tijdens de geplande dialogen. Doen er stakeholders mee van organisaties die nog weinig betrokken zijn bij het thema klimaatadaptatie? Dan is het goed om met hen eerst een (telefonisch) gesprek te hebben over de bedoeling van de dialogen en hun rol daarin. Stem ook af welke voorbereiding en inzet je van stakeholders verwacht. Maak tot slot afspraken over wie het proces begeleidt tijdens de dialoog. Dat kun je als trekker zelf doen, maar je kunt het ook laten doen door een andere betrokkene of (externe) procesbegeleider. Het is in ieder geval belangrijk om een procesbegeleider aan te wijzen die procesmatige en strategische vaardigheden bezit.

Vragen

Voor deze actie kun je de volgende vragen beantwoorden:

- Wie is procesbegeleider tijdens de dialoog of dialogen?
- Welke stakeholders heb je nodig om het doel van je dialoog te bereiken? Bekijk hiervoor ook de actie 'Fase 1: breng de stakeholders in beeld'.
- Welke rol spelen de stakeholders tijdens de dialoog?
- Welke stakeholders zijn nog weinig betrokken bij het thema klimaatadaptatie?
- Welke voorbereiding verwacht je van iedere stakeholder?
- Welke inzet vraag je van de stakeholders na de dialoog?
- Weten alle stakeholders wat hun rol is voor, tijdens en na de dialoog?
- Hoe houd je bij wat er wordt besproken en welke afspraken er tijdens de dialoog worden gemaakt?

Hulpmiddelen

De volgende hulpmiddelen kunnen je bij deze actie helpen:

- Voor de procesbegeleiding kun je een (externe) proces- of gespreksbegeleider inschakelen.
- Gaan de dialogen over het thema hitte? Gebruik dan de [Handreiking Integraal Actieplan Hite](#) die onderdeel is van de Menukaart Hite van RVO. In deze handreiking staan tips en tools om de dialoog voor te bereiden, met onder andere tips over hoe je bestuurders betreft. Zie hiervoor onderdeel 3: Startbijeenkomst. Ter ondersteuning kun je hierbij [hiteadviseurs](#). Ook vind je hier bij onderdeel 8 handige hulpmiddelen, zoals documenten die helpen bij de verslaglegging van verschillende bijeenkomsten.
- In 2020 is er een [webinar](#) georganiseerd over het voorbereiden van de risicodialoog. Bekijk dit webinar of het document met antwoorden die gesteld zijn in de chat.

Fase 2.3: bepaal voor elke dialoog het doel

Je weet met welk doel je de dialogen voert en wie er uitgenodigd zijn of moeten worden. Met deze actie bepaal je hoe je de doelen van elke dialoog gaat halen. Wat is per dialoog het gewenste concrete resultaat? Bedenk welke werkvormen, informatie en tools je kunnen ondersteunen om deze resultaten te bereiken.

Vragen

Voor deze actie kun je de volgende vragen beantwoorden:

- Wat is het gewenste resultaat van iedere specifieke dialoog? Voorbeelden van gewenste resultaten:
 - Vorm samen een beeld van wat de term 'risico' inhoudt, wat de risico's zijn in het gebied of welke risico's (on)acceptabel zijn.
 - Vorm samen een beeld van welke kansen in het gebied benut kunnen worden.
 - Stel samen concrete doelen op voor klimaatadaptatie.
 - Vorm samen een beeld van welke onacceptabele risico's als eerste moeten worden aangepakt.
 - Kom tot gedeelde ambities, gedeelde richtinggevende keuzes en een gedeeld beeld van mogelijke oplossingen.
 - Maak afspraken over verantwoordelijkheden.
- Wat voor informatie heb je nodig voor elke dialoog? Denk aan kaartmateriaal, beleidskaders, bestaande strategieën, etc.
- Welke werkvormen, interventies en modellen kunnen helpen om het gewenste resultaat te behalen?
- Wie zijn de deelnemers en wat voor dialoogvorm past bij hen? Hoe daag je ze uit en blijven ze tegelijk ook aangehaakt?
- Welke vragen kun je tijdens de dialoog stellen om het gesprek te sturen? Zie voor mogelijke vragen de actie hieronder: stel vragen om het gesprek te sturen.

Hulpmiddelen

De volgende hulpmiddelen kunnen je bij deze actie helpen:

- Het Rijk biedt ondersteuning aan de werkregio's om de nationale aanpak concrete doelen klimaatadaptatie te implementeren. Deze hulp wordt in de tweede helft van 2025 opgestart. Kijk in jouw werkregio welke hulp voor jullie beschikbaar is.
- Er zijn veel verschillende werkvormen die je kunt gebruiken, zoals World Café, break-outs, scenario-ontwikkeling, hackathons, een doelen-inspanningen-netwerk (DIN) en halen-brengen-kaarten.
- Gaan de dialogen over het thema hitte? Gebruik dan de [Handreiking Integraal Actieplan Hite](#) die onderdeel is van de Menukaart Hite van RVO. In deze handreiking staan tips en tools om de dialoog voor te bereiden. Ook kun je gebruikmaken van hiteadviseurs.
- Op dit kennisportaal vind je een aantal voorbeelden van gevoerde risicodialogen: de [gemeente Enschede](#) heeft tijdens corona online dialogen gevoerd met verschillende doelgroepen en de [gemeente Gouda](#) heeft als onderdeel van de risicodialoog ook huiskamergesprekken met bewoners gevoerd.
- Ga je dialogen voeren op bovenregionaal niveau? Op dit kennisportaal staat een [toelichting](#) van verschillende perspectieven die voor de bovenregionale risicodialogen gebruikt worden. Ook de [handreiking bovenregionale stresstesten wateroverlast](#) gaat in op de rol van de risicodialoog voor bovenregionale
- Vanuit de kaartviewer in de [Klimaat-effectatlas](#) kun je kaarten opstellen om het gesprek te ondersteunen.
- De [landelijke maatlat groene klimaatadaptieve gebouwde omgeving](#) en de [Kamerbrief water en bodem sturend](#) kunnen je helpen om je doelen te vergelijken met de landelijke richtlijnen.

Fase 2.4: stel vragen om het gesprek te sturen

Tijdens het voeren van de dialoog kun je de volgende vragen stellen om het gesprek te sturen. Deze vragen kun je zowel voor de interne als externe dialoog gebruiken.

Vragen

Kies hieronder met welke vragen je jouw dialoog wilt sturen.

A. Beeld vormen

- Tot welke risico's leiden de klimaateffecten in de regio, als je kijkt naar blootstelling, kwetsbaarheden en gevolgen?
- Wat verstaan jullie onder een 'risico'?
- Welke kansen zijn er en hoe verhouden die zich tot de verschillende lagen van de adaptatiepiramide?
- Welke klimaateffecten raken andere afdelingen binnen de organisatie(s)? Denk bijvoorbeeld aan de impact van hitte op gezondheid.
- Welke klimaateffecten raken ook andere partijen, netwerken of overheden?
- Zijn er binnen de betrokken organisatie(s) al doelen of ambities geformuleerd op het gebied van klimaatadaptatie?
- Welke kansen willen of kunnen jullie benutten?
- Welke koppelkansen zijn mogelijk met andere afdelingen binnen jullie organisatie(s)?
- Zijn er financiële middelen beschikbaar?
- Wie draagt welke verantwoordelijkheden voor het behalen van de ambities en doelen?
- Welke rol spelen bedrijven, inwoners en ondernemers bij het behalen van ambities en doelen?
- Welke handelingsperspectieven zijn er en welke sluiten het beste aan op de ambities?

B. Handelingsperspectieven in beeld brengen

- Welke kansen willen of kunnen jullie benutten?
- Welke koppelkansen zijn mogelijk met andere afdelingen binnen jullie organisatie(s)?
- Zijn er financiële middelen beschikbaar?
- Wie draagt welke verantwoordelijkheden voor het behalen van de ambities en doelen?
- Welke rol spelen bedrijven, inwoners en ondernemers bij het behalen van ambities en doelen?
- Welke handelingsperspectieven zijn er en welke sluiten het beste aan op de ambities?

C. Richting bepalen

- Hoe erg vinden jullie de risico's? Welke risico's vinden jullie wel acceptabel en welke niet?
- Wat is het (gezamenlijke) ambitieniveau en op welke doelen uit de doelensystematiek willen jullie inzetten?
- In hoeverre willen jullie afwijken van de landelijk opgestelde doelen en ambities uit de doelensystematiek?

Hulpmiddelen

De volgende hulpmiddelen kunnen je bij deze actie helpen:

- Het Rijk biedt ondersteuning aan de werkregio's om de nationale aanpak te implementeren. Deze hulp start in de tweede helft van 2025. Kijk in jouw werkregio welke hulp voor jullie beschikbaar is.
- Voor de procesbegeleiding kun je een (externe) proces- of gespreksbegeleider inschakelen.
- Wageningen University & Research heeft een [overzicht](#) gemaakt van procestools en werkvormen die je kunt gebruiken, zoals de World Café methode, SWOT-analyse en visievorming.
- Gaan de dialogen over het thema hitte? Gebruik dan de [Handreiking Integraal Actieplan Hite](#) van de Menukaart Hite. Deze handreiking helpt om tot een integraal hittebeleid te komen voor gebied, gebouw en gezondheid. Naast de handreiking bevat de Menukaart de volgende hulpmiddelen:
 - Een [brochure](#) met een toelichting over de aanpak
 - Een overzicht met opgeleide [hiteadviseurs](#) om het proces te begeleiden. Je kunt ook een eigen procesbegeleider gebruiken.
- Op dit kennisportaal vind je een aantal voorbeelden van gevoerde risicodialogen: de [gemeente Enschede](#) heeft tijdens corona online dialogen gevoerd met verschillende doelgroepen en de [gemeente Gouda](#) heeft als onderdeel van de risicodialoog ook huiskamergesprekken met bewoners gevoerd.

Fase 2.5: houd doel en proces van dialoog in de gaten

Een risicodialoog kun je voeren over verschillende thema's en op verschillende manieren. De inhoud van elke dialoog is anders. In de meeste dialogen zul je met elkaar een gedeeld beeld vormen van de risico's en impacts, handelingsperspectieven in beeld brengen en richting bepalen. Blik na elke dialoog terug: heb je het resultaat dat jullie vooraf voor ogen hadden gehaald? Liggen jullie op koers om ons uiteindelijke doel van de dialogen te halen? Welke vragen zijn blijven liggen en welke vervolgacties zijn nodig? Misschien zijn er meer dialogen of andere dialoogvormen nodig? Of moeten er andere stakeholders aan tafel komen om tot het gewenste resultaat te komen? Het voeren van de dialogen is een cyclisch proces, waarin je tussentijds evalueert en bijstelt. Zorg ook voor een heldere terugkoppeling naar de deelnemers, zodat zij betrokken blijven en weten wat er van hen verwacht wordt.

Vragen

De volgende vragen helpen je om tijdens het voeren van een dialoog het doel en proces in de gaten te houden:

- Draagt de dialoog bij aan het uiteindelijke doel van de dialogen en het gewenste resultaat van de dialoog zelf?
- Wordt de dialoog inhoudelijk goed ingevuld?
- Past de werkvorm bij de doelstelling, het resultaat, de doelgroep en de inhoud? Stem dit ook af met de proces- of gespreksbegeleider.
- Wordt het voeren van de dialoog goed begeleid door de proces- of gespreksleider?
- Heb je van tevoren duidelijk gemaakt aan de deelnemers en gespreksbegeleiders dat je op een aantal punten let tijdens de dialoog, om het doel en het proces in de gaten te houden?
- Moet je tijdens de dialoog bijsturen? Heb je de deelnemers verteld dat je bijstuurt en waarom je dat doet?
- Heb je na afloop van de dialoog bovenstaande punten geëvalueerd met de deelnemers?

Hulpmiddelen

De volgende hulpmiddelen kunnen je bij deze actie helpen:

- Wageningen University & Research heeft een [overzicht](#) gemaakt van procestools en werkvormen die je kunt gebruiken, zoals de World Café methode, SWOT-analyse en visievorming.
- Voor het thema hitte is het handig om de [Handreiking van de Menukaart Hite](#) te gebruiken. Hierin vind je voor de onderdelen Startbijeenkomst (3) en Vervolgbijeenkomst (4) tips om het proces en doel in de gaten te houden. En onder Hulpmiddelen (8) vind je een document dat kan helpen bij de verslaglegging.

Fase 2.6: stem bestuurlijk af

Heb je de dialoog gevoerd? En is op hoofdlijnen duidelijk wat het beeld is van de opgaven, ambities, doelen, strategische keuzes en de nodige inzet hierbij van de betrokken partijen? Dan is de volgende stap om de gemaakte keuzes (en eventueel de verschillende opties) met het bestuur af te stemmen. Na overleg met het bestuur kan namelijk blijken dat er nog aanpassingen nodig zijn voordat je de resultaten uit de dialoog vastlegt.

Wat bespreek je met het bestuur?

Bespreek in het bestuurlijk overleg in ieder geval of de doelen en ambities waartoe je in de dialogen gekomen bent, aansluiten bij jouw organisatie. Bespreek ook welke rol jouw organisatie pakt en welke middelen je daarbij inzet. En welke financiële toezeggingen het bestuur kan doen om maatregelen en activiteiten te financieren.

Betrek bestuurders van verschillende schaalniveaus

In samenwerkingsverbanden is het belangrijk om bestuurders van verschillende schaalniveaus bij het resultaat van je dialogen te betrekken. Dit kunnen lokale bestuurders zijn, maar ook bestuurlijke overleggen op regionaal niveau. Zorg ervoor dat je in deze fase de juiste bestuurders meeneemt zodat de bestuurlijke afstemming zo goed mogelijk is voorbereid. Hiermee voorkom je zo veel mogelijk dat gemaakte keuzes ter discussie worden gesteld.

Vragen

Voor deze actie wil je de volgende vragen beantwoorden, samen met je bestuurder(s):

- Sluiten de doelen en ambities die je in de dialogen samen hebt opgesteld aan op de beleidskaders die gelden binnen jouw organisatie?
- Welke rol pakt jouw organisatie om deze doelen en ambities te realiseren?
- Welke financiële middelen zijn beschikbaar om deze doelen en ambities te realiseren?

Hulpmiddelen

De volgende hulpmiddelen kunnen je bij deze actie helpen:

- [NSOB-rollen](#): De Nederlandse School voor Openbaar Bestuur (NSOB) heeft 4 mogelijke rollen voor de overheid beschreven. Bespreek welke rol jouw organisatie kan spelen.

Fase 2.7: bereid afspraken en keuzes voor

Tijdens de dialogen heb je inzicht gekregen in welke klimaatrisico's wel en niet acceptabel zijn. Ook heb je allerlei partijen betrokken, netwerken opgebouwd en oplossingsrichtingen verkend. De gevoerde dialogen kunnen verschillende resultaten opleveren. Zorg dat de opbrengsten van de dialogen vertaald worden naar een gedeeld beeld. Dit kan bijvoorbeeld in de vorm van een gezamenlijk ambitieniveau, een gedeelde visie, samenwerkingsafspraken of concrete doelen. Met dit gedeelde beeld maak je duidelijk hoe jouw organisatie of gebied klimaatbestendig moet worden. Bestuurders kunnen hierover in fase 3 een besluit nemen, waarmee dit gedeelde beeld op de juiste plek verankerd kan worden. Je wilt hier tijdens de dialoog zelf al over in gesprek met de stakeholders. Het kan zelfs zo zijn dat hiervoor een aparte dialoog nodig is.

Vragen

Voor deze actie kun je de volgende vragen beantwoorden:

- Welke resultaten zijn tijdens de dialogen opgehaald? Moeten er bepaalde keuzes gemaakt worden?
- Kunnen we tot een gedeelde ambitie komen of liggen de belangen ver uit elkaar?
- Wat heeft elke organisatie nodig om zich te kunnen binden aan een gedeelde ambitie?
- Wat kan elke organisatie inbrengen en wat wil elke organisatie halen?
- Welke strategische of richtinggevende keuzes volgen uit de ambitie? Of welke ambities volgen uit de strategische of richtinggevende keuzes?
- Welke rol wil je als overheid of organisatie hebben?
- Hoe kun je samenwerken aan de gedeelde ambitie? Of hoe kun je samen optrekken? Welke governance is daarvoor nodig?
- Wat gaat de gedeelde ambitie (ongeveer) kosten? En wat kost het als je niets (of minder) doet?
- Zijn er financiële middelen beschikbaar? Zo ja, welke en bij wie?

Hulpmiddelen

De volgende hulpmiddelen kunnen je bij deze actie helpen:

- Er zijn veel verschillende werkvormen die je hiervoor kunt gebruiken zoals World Café, breakouts, of hackathons,
- Gaan de dialogen over het thema hitte? Gebruik dan de [Handreiking Integraal Actieplan Hite](#) die onderdeel is van de Menukaart Hite van RVO. In deze handreiking staan tips en tools voor het voeren van een dialoog, met onder andere een toelichting over de werkvorm 'World Café methode' en een toelichting over het prioriteren van ambities. Zie hiervoor onderdeel 3: Startbijeenkomst.
- [NSOB-rollen](#): De Nederlandse School voor Openbaar Bestuur (NSOB) heeft 4 mogelijke rollen voor de overheid beschreven. Bespreek welke rol jouw organisatie kan spelen en wat het handelingsperspectief is.

Fase 3: keuzes vastleggen

In fase 3 werk je toe naar besluitvorming over ambitieniveaus en richtinggevende keuzes over hoe je je gebied klimaatbestendiger maakt. Het kan zijn dat je meerdere dialogen moet voeren om tot besluitvorming te komen en draagvlak te creëren. Ook kan het zijn dat je besluiten moet nemen op meerdere plekken, niveaus en binnen verschillende sectoren. Dat is afhankelijk van de opgave(s), gedeelde ambitie en strategische keuzes die je met elkaar maakt. Het uiteindelijke resultaat van deze fase is dat je deze strategische en gedeelde afspraken en besluiten (bestuurlijk) vastlegt en verankert op de juiste plekken en schaalniveaus. In dit hoofdstuk lees je hoe je dat doet en vind je een canvas en mogelijke acties die je hierbij kunnen helpen.

Hoe leg je de keuzes vast?

Startpunt voor deze fase is het resultaat uit fase 2. Hierin heb je een gedeeld beeld vastgesteld van welke klimaatrisico's wel en niet acceptabel zijn, tot welke ambitie(s) jullie zijn gekomen en welke richtinggevende keuzes jullie hebben gemaakt. In deze fase leg je deze strategische en gedeelde keuzes en afspraken (bestuurlijk) vast en veranker je ze op de juiste plekken en schaalniveaus. Dat kan bijvoorbeeld in een convenant, strategie, beleid of een omgevingsvisie. Maar het resultaat kan ook bestaan uit een 'menselijke veranderopgave' waarin je de besluiten of de impact ervan op verschillende organisatieonderdelen onder de aandacht brengt. Je bepaalt zelf hoe je de keuzes en afspraken vastlegt. Dit is afhankelijk van wat er in de regio, organisatie of sector past en nodig is. Ook hangt het af van hoe je de keuzes en afspraken in plannen wilt verankeren in de volgende DPRA-fase: uitvoeringsagenda opstellen.

Canvas

Je kunt het canvas op deze pagina gebruiken om de keuzes en afspraken vast te leggen die je tijdens het voeren van de dialogen hebt gemaakt. Het canvas helpt je om ideeën te structureren en duidelijk te communiceren met anderen. Onder het canvas staat een lijst met acties die bij deze fase passen. Als je op een actie klikt, vind je hierbij ondersteunende vragen en linkjes naar hulpmiddelen. De vragen kunnen je helpen om het canvas in te vullen. Dit kun je zelf doen of samen met partners.

Haal inspiratie uit de voorbeelden

Wil je een voorbeeld van hoe je het canvas 'Keuzes vastleggen' kunt invullen? Ga dan naar de voorbeeldcavassen. Je vindt hier voorbeelden van hoe je dit canvas kunt invullen als gemeente, werkregio en provincie. Naast voorbeeldcavassen 'Keuzes vastleggen' vind je hier ook voorbeeldcavassen voor de andere twee fases.

Canvas fase 3: keuzes vastleggen

Startpunt: Gedeeld beeld van acceptabele en onacceptabele klimaatrisico's, gedeelde ambitie en richtinggevende keuzes. Afgestemd met betrokkenen, inclusief bestuurders.

Afspreken en bestuurlijk afstemmen: Wat leg je op welk niveau ter besluitvorming voor? Hoe stem je bestuurlijke besluiten op verschillende plekken en schaalniveaus strategisch af?

Strategische afspraken en gemaakte keuzes vastleggen: Hoe en waar verankert je bestuurlijke afspraken? Doe je dat binnen het waterdomein, binnen andere domeinen, planprocessen, of sectoren of op verschillende schaalniveaus?

Mogelijke knelpunten: Tegen welke knelpunten kun je in deze fase aan lopen? Hoe ga je daarmee om?

Voorbereiden uitvoeringsagenda: Welke afspraken zijn er gemaakt over de volgende DPRA-fase: het opstellen van de uitvoeringsagenda? Wat moet er precies gebeuren? Wie is verantwoordelijk, op welk schaalniveau? Wat kan al voorbereid worden?

Kansen: Welke kansen kun je tijdens deze fase benutten?

Resultaat fase 3: Gemaakte keuzes zijn bestuurlijk vastgelegd en verankerd op de juiste plekken en schaalniveaus.

Lijst met mogelijke acties

Hieronder vind je de lijst met mogelijke acties die passen bij deze fase. Je kiest zelf welke acties in jouw situatie relevant zijn om de gemaakte keuzes vast te leggen, en welke vragen en hulpmiddelen je hierbij kunt gebruiken. Ook bepaal je zelf hoe je elke actie in het canvas invult.

- [Fase 3.1: stem besluitvorming goed af met bestuurders](#)
- [Fase 3.2: leg besluiten en afspraken schriftelijk vast](#)
- [Fase 3.3: Bereid je voor op het opstellen van de uitvoeringsagenda](#)

Fase 3.1: stem besluitvorming goed af met bestuurders

In fase 1 en 2 heb je bestuurlijk afgestemd welke bestuurlijke ambities er zijn en welke rollen passen bij jouw organisatie. In fase 3 stem je met bestuurders af of de gemaakte strategische afspraken en richtinggevende keuzes goed aansluiten bij deze ambities en rollen. Stem ook met je bestuurder(s) af of er voldoende bestuurlijk draagvlak is voor de voorstellen. En bespreek ook of er ook echt een bestuurlijk besluit nodig is om de gemaakte afspraken en keuzes vast te leggen. Verder kan het in bepaalde gevallen belangrijk zijn om te bedenken welk besluit op welk niveau en/of in welke sector genomen moet worden. Werkt een voorgestelde keuze ook door op andere schaalniveaus of sectoren? Dan moet je het misschien op meerdere niveaus of sectoren voorleggen, of misschien moet het besluit zelfs integraal genomen worden. Bedenk van tevoren in ieder geval goed welke stappen je het beste neemt om genoeg draagvlak te krijgen voor een voorgestelde keuze: wat is strategisch slim? Aan welke bestuurlijke tafels kun je een voorgestelde keuze voorleggen? Wanneer is een strategisch moment?

Vragen

Voor deze actie kun je de volgende vragen beantwoorden:

- Welke keuzes moeten bestuurlijk vastgesteld worden? Op welk niveau kunnen andere keuzes geadresseerd worden?
- Werken de voorgestelde keuzes op andere schaalniveaus of in andere sectoren door? Zo ja, hoe?
- Op welk schaalniveau of in welke sector moet welke keuze vastgesteld worden? Bij welke stakeholder of stakeholders precies?
- Moet er voor een voorgestelde keuze nog (politiek) draagvlak komen? Wat zijn (mogelijk) gevoelige onderwerpen? Hoe kun je draagvlak voor je voorstel creëren?
- Als een keuze moet worden vastgesteld aan verschillende (bestuurlijke) tafels, hoe zorg je er dan voor dat dit effectief gebeurt?
- Hoe leg je de voorgestelde keuzes voor en hoe organiseer je de besluitvorming? En hoe doe je dit als er meerdere tafels zijn?
- Wat moet iedere bestuurder weten om tot besluitvorming te kunnen komen? Denk bijvoorbeeld aan financiën, effect en inzet(verdeling).
- Hoe, wanneer en met wie communiceer je over de besluiten die er bestuurlijk genomen zijn?

Hulpmiddelen

De volgende hulpmiddelen kunnen je bij deze actie helpen:

- Gebruik werkvormen en modellen die besluitvorming kunnen ondersteunen, zoals het [BOB-model](#). BOB staat voor Beeldvorming-Oordeelsvorming-Besluitvorming.
- [NSOB-rollen](#): De Nederlandse School voor Openbaar Bestuur (NSOB) heeft 4 mogelijke rollen voor de overheid beschreven. Bespreek welke rol jouw organisatie kan spelen.
- [Overzicht van werkregio's en contactgegevens per werkregio](#): Raken voorgestelde besluiten ook andere werkregio's of overheden op hogere of lagere schaalniveaus? Gebruik dan dit overzicht om de contactpersonen van deze werkregio's te benaderen.

Fase 3.2: leg besluiten en afspraken schriftelijk vast

Heb je genoeg informatie over de inhoudelijke afspraken en besluiten? Leg de afspraken dan op de juiste plekken vast. Stem ze ook op elkaar af als er meerdere schaalniveaus of sectoren bij betrokken zijn. Je kunt de afspraken op verschillende manieren vastleggen, bijvoorbeeld in een adaptatiestrategie, convenant, omgevingsvisie, of door ze in regelgeving of andere beleidsinstrumenten mee te nemen. Dit hoeft trouwens nog niet tot in detail. Het gaat erom dat je de strategische keuzes vastlegt. De concrete invulling hiervan, zoals afspraken over wie wat wanneer doet, kun je vastleggen in de uitvoeringsagenda of in een programma onder de omgevingswet. Houd ook goed bij waar de gemaakte afspraken landen en doorwerken, en monitor de voortgang ervan.

Vragen

Voor deze actie kun je de volgende vragen beantwoorden:

- Waar, op welk schaalniveau en binnen welke sector, werken de genomen besluiten door? Wie staat daarvoor aan de lat?
- Welke besluiten of afspraken moeten tussen schaalniveaus afgestemd worden? Waar kun je elkaar versterken of waar kunnen belangen botsen?
- Welke partij kan welke instrumenten inzetten om genomen besluiten vast te leggen?
- Waar leg je genomen besluiten vast? Bijvoorbeeld in richtlijnen, normen, beleidsinstrumenten, een strategie, convenant, omgevingsprogramma, omgevingsvisie of omgevingsplan?
- Hoe communiceer je de genomen besluiten met of binnen de organisaties die erbij betrokken zijn?
- Hoe kom je aan de financiële middelen en capaciteit die je nodig hebt? En hoe zorg je ervoor dat je deze effectief inzet en behoudt?
- Hoe zorg je ervoor dat de gemaakte keuzes en afspraken ook echt worden uitgevoerd en nageleefd? En hoe houd je de voortgang bij?

Hulpmiddelen

De volgende hulpmiddelen kunnen je bij deze actie helpen:

- Op de website van Bouwadaptief staat een [uitgebreid overzicht](#) met voorbeelden van hoe overheden of andere partijen besluiten over klimaatadaptief bouwen hebben vastgelegd.
- De [Regionale Monitor Klimaatadaptatie](#) (DPRA) helpt bij de monitoring van adaptatiemaatregelen en biedt inzicht in waar resultaten kunnen worden vastgelegd en op welk niveau.
- De [Handreiking decentrale regelgeving klimaatadaptief en natuurinclusief bouwen, inrichten en beheren](#) laat met concrete voorbeelden zien wat er binnen decentrale regelgeving mogelijk is voor klimaatadaptief en natuurinclusief bouwen, inrichten en beheren.
- Voorbeelden van convenanten of samenwerkingsovereenkomsten, zoals het [Convenant toekomstbestendig bouwen](#).
- [Stappenplan Borgingsinstrumentarium](#): dit stappenplan helpt om te bepalen met welke instrumenten je klimaatadaptatie kunt borgen in gebiedsontwikkeling en de openbare ruimte. Zie pagina 20 van het stappenplan voor een overzicht van mogelijke instrumenten.
- Op de [Monitorkaart strategieën en uitvoeringsagenda's](#) vind je allerlei voorbeelden van bestaande adaptatiestrategieën.

Fase 3.3: bereid je voor op het opstellen van de uitvoeringsagenda

Heb je een strategie of een ander visiedocument opgesteld? Dan kun je beginnen met de voorbereiding van de uitvoeringsagenda. Daarin vertaal je de genomen besluiten naar concrete plannen, projecten, maatregelen of acties. Aan het eind van de risicodialoofase kun je hier dus al over in gesprek gaan met de partners. Je kunt bijvoorbeeld alvast in beeld brengen wat er in de uitvoeringsagenda uitgewerkt of vastgelegd moet worden. En je kunt met elkaar bespreken wat je daarvoor nodig hebt aan kaders en/of richtinggevende documentatie, zoals in ieder geval het document waarin je de gemaakte afspraken hebt vastgelegd.

Vragen

Voor deze actie kun je de volgende vragen beantwoorden:

- Wat kan er in aanloop naar de uitvoeringsagenda voorbereid worden?
- In welke plannen wil je genomen besluiten tot uitvoering laten komen?
- Hoe kunnen besluiten naar maatregelen of acties vertaald worden?
- Wie is waarvoor verantwoordelijk in de uitvoeringsfase en op welk schaalniveau?
- Hoe en met wie is samenwerking in de uitvoeringsfase wenselijk?

Hulpmiddelen

De volgende hulpmiddelen kunnen je bij deze actie helpen:

- Op de [Monitorkaart strategieën en uitvoeringsagenda's](#) vind je allerlei voorbeelden van bestaande uitvoeringsagenda's.

Ervaringen uit de praktijk

We halen bij gebruikers van de handreiking kennis en ervaring op uit de praktijk. Deze kennis en ervaring kun je hieronder uploaden. Vanuit het Kennisportaal vertalen we de input naar geleerde lessen, eventueel met verwijzing naar een link of meer informatie over het genoemde project, instrument, tool, etc. Geleerde lessen kunnen gaan over knelpunten of over algemene ervaringen met het voeren van de risicodialoog. Zo vullen we geleerde lessen steeds aan met actuele voorbeelden.

Oproep: Heb jij ervaring met risicodialogen? Liep je daarbij ergens tegenaan? Heb je tips? Of wil je er iets anders leerzaams uit delen? Deel je tips of lessen dan via het [contactformulier](#), zodat we ze op deze kunnen toevoegen.

Fase 1: dialogen afbakenen

[Hier](#) komen lessen die gebruikers van de handreiking hebben geleerd over het afbakenen van dialogen.

Fase 2: dialogen voeren

[Hier](#) komen lessen die gebruikers van de handreiking hebben geleerd over het voeren van dialogen.

Fase 3: keuzes vastleggen

[Hier](#) komen lessen die gebruikers van de handreiking hebben geleerd over het vastleggen van keuzes die gemaakt zijn in de dialogen.

Voorbeeldcanvassen

Hieronder vind je voorbeelden van hoe je de canvassen kunt invullen.

Teksten van canvassen

Wil je direct toegang tot de teksten die op een ingevuld canvas staan? Ga dan naar de uitgeschreven [teksten van de voorbeeldcanvassen](#).

Gemeente fase 1: dialogen afbakenen

Gemeente fase 2: dialogen voeren

Voorbeeldcanvas fase 2: dialogen voeren

Lokaal

Startpunt: Scope is afgebakend om de dialogen effectief te voeren, verzamelde informatie is vastgelegd en afgestemd met betrokkenen. Eventueel is dit ook bestuurlijk vastgesteld.

Procesmatig voorbereiden en netwerk aanpakken:

- Startbijeenkomst: na de afbakening in fase 1 is een brede verkenning van lokale stakeholders nodig. Dit kan aan de hand van de eerder in beeld gebrachte organisaties en op basis van de groepjes in de handreiking lokaal hittesteplan. Praat nieuwe stakeholders eerst telefonisch bij en bereik ze.
- Bestuurlijke bijeenkomst.
- Dialoog doelen en maatregelen.

Inhoudelijke voorbereiding en vorm:

- Startbijeenkomst: kies locatie bij bijvoorbeeld een zorginstelling. Nodig expert of ervaringsdeskundige uit voor een presentatie om noodzaak te onderstrepen. Gesprek aan de hand van hittesteplan, afstand tot koelte, inzicht in kwetsbare groepen en locaties zorginstellingen.
- Dialoog doelen en maatregelen: bespreek doelen en rollen in voorbereidingsfase, voorwaarschuwingsfase en bij opschaling.

Organisatorisch voorbereiden, faseren en plannen:

- De risicodialoog over het lokaal hittesteplan nemen ongeveer 4 maanden in beslag. Daarin vinden de voorbereiding, de twee bijeenkomsten en de afronding plaats. Stel een duidelijke uitnodiging op maar betrad mensen ook persoonlijk.

Mogelijke knelpunten:

- Nieuwe stakeholders betrekken en betrokken houden tijdens dialoogproces. Mogelijk ligt de prioriteit bij zorgorganisaties niet bij hittesteplan.

Dialoog voeren:

- Werkvormen gericht op het vergroten van bewustwording en draagvlak, brede sessie met zorgorganisaties en meer gerichte sessies voor ambitie, doelen en maatregelen.
- Zoek per zorgorganisatie ambassadeurs om draagvlak te verbreden.
- Trekker en directe collega's gemeente begeleiden het proces.
- Trekker evalueert de resultaten na ieder dialoog.
- Trekker communiceert richting betrokkenen.

Bestuurlijk afstemmen, om richting te bepalen:

- Een gedeeld ambitieniveau, uitgewerkte doelen en (mogelijke) afspraken voor rolverdeling en samenwerking worden bestuurlijk vastgelegd. Bestuurders van zorgorganisaties worden goed meegenomen in de noodzaak om samen te werken aan deze ambitie en doelen. Bestuurders worden hier in een bestuurlijke bijeenkomst uitgebreid over geïnformeerd, en door de eigen organisaties over geïnformeerd, zodat zij zich in het ambitieniveau op hoofdlijnen kunnen vinden. Vervolgens kan de stap gemaakt worden naar fase 3.

Ambitieniveau, strategische afspraken en richtinggevende keuzes:

- Afspreken is om het gedeeld ambitieniveau bestuurlijk vast te stellen zodat we een gezamenlijke stip op de horizon hebben. Daarin maken partijen afspraken over rolverdeling, wie wat brengt en wie wat haalt en wie samenwerking op het thema in vervolg trekt. Doelen zijn nader uitgewerkt en worden ook bestuurlijk vastgesteld in fase 3.

Resultaat fase 2: Gedeeld beeld van acceptabele en onacceptabele klimaatrisico's, gedeelde ambitie en richtinggevende keuzes. Afgestemd met betrokkenen, inclusief bestuurders.

Gemeente fase 3: keuzes vastleggen

Voorbeeldcanvas fase 3: keuzes vastleggen

Lokaal

Startpunt: Gedeeld beeld van acceptabele en onacceptabele klimaatrisico's, gedeelde ambitie en richtinggevende keuzes. Afgestemd met betrokkenen, inclusief bestuurders.

Afspreken en bestuurlijk afstemmen:

- Bestuurders van zorgorganisaties zijn tijdens het voeren van de dialoog (fase 2) uitgebreid geconsulteerd en meegenomen in de urgentie van de opgave.
- Hierdoor zijn zij goed voorbereid op besluitvorming.
- Het gedeeld ambitieniveau, de uitwerking in doelen en de mogelijke oplossingsrichtingen en samenwerkingsafspraken leggen we bestuurlijk voor in reguliere klimaatadaptatie gremium (bestuurlijk) en in individuele zorgorganisaties.
- Besluiten uit het bestuurlijk overleg leggen we schriftelijk vast. Besluitvorming bij individuele organisaties gebeurt door ze handtekeningen te laten zetten onder het voorstel.
- Bestuurders geven aan behoefte te hebben aan het vastleggen van afspraken in een samenwerkingsovereenkomst (SOK).

Strategische afspraken en gemaakte keuzes vastleggen:

- Samen met alle betrokken partijen stellen we een samenwerkingsovereenkomst op.
- De ambassadeur van iedere betrokken organisatie heeft de verantwoordelijkheid om de gemaakte afspraken tot uitvoering te brengen in de eigen organisatie.
- Gemeenten leggen afspraken vast in (integraal) hittesteplan (beleidsprogramma's).

Mogelijke knelpunten:

- Organisaties die zich niet willen committeren aan de gemaakte afspraken, of geen capaciteit en/of middelen kunnen leveren.

Voorbereiden uitvoeringsagenda:

- We organiseren een afstemmingsoverleg over mogelijke doorwerking van de ambitie en doelstellingen in maatregelen en projecten. Hierin gaat het onder meer over hoe de gemaakte afspraken in integraal klimaatadaptatiebeleid, projecten en maatregelen landen.

Kansen:

- Meekoppelen met integraal hittesteplan bij gemeenten.
- Meekoppelen met toenemende aandacht voor preventie bij zorgorganisaties.

Resultaat fase 3: Gemaakte keuzes zijn bestuurlijk vastgelegd en verankerd op de juiste plekken en schaalniveaus.

Werkregio fase 1: dialogen afbakenen

Voorbeeldcanvas fase 1: dialogen afbakenen

Regionaal

Startpunt: De stresstesten bieden inzicht in de klimaatkwetsbaarheden in een afgebakend gebied. Ook zijn de klimaatdreigingen en mogelijke gevolgen (en cascade-effecten) in beeld en is er een eerste beeld van wie waarvoor verantwoordelijk is.

Inventarisatie opgave(n) en initiatiefnemers:

De trekker van de werkregio is de initiatiefnemer van dit dialoogproces. De trekker geeft het dialoogproces vorm met de vijf gemeenten en het waterschap in de werkregio. Hij/zij stemt met de individuele gemeenten af om tijdens het traject te verkenen waar aanvullende dialogen op gemeentelijk niveau nodig zijn. De trekker onderhoudt contact met de provincie als er bovenregionale dialogen noodzakelijk zijn.

Stand van zaken:

De werkregio heeft een klimaatadaptatiestrategie die daarent uit 2020. Door corona is de risicodialogoos toen maar beperkt gevoerd. De strategie en de doelen die daarin staan zijn erg abstract gebleven en externe partijen zijn beperkt aangehaakt. In de afgelopen periode zijn stresstestkaarten opgesteld. Ook zijn de verschillen L&V de vorige stressen in beeld. Een korte evaluatie leert dat partijen in deze ronde graag tot concrete doelen en maatregelen willen komen. Een aantal onderwerpen was onderbelicht.

Bestuurlijke kaders:

Bestuurders van de werkregio geven duidelijk mee dat het tijd wordt voor actie! De schep moet de grond in om daadwerkelijk klimaatadaptatie te worden. Naast klimaatadaptatie is vergroening een grote ambitie van de bestuurders. Bestuurders geven aan in hun gemeente graag de keuze voor het ambitieniveau aan de eigen raad voor te leggen.

Mogelijke knelpunten:

- gebrek aan capaciteit bij enkele betrokken gemeenten om bij te dragen aan het proces
- verschil in bestuurlijke ambitie op vlak van klimaatadaptatie
- mate waarin intern alle benodigde afdelingen zijn aangehaakt

Doelen:

Tijdens het reguliere ambtelijk werkregio-overleg spreken de partijen af toe te werken naar een vernieuwde gezamenlijke strategie waarin concrete doelen zijn opgenomen. Hierbij maken ze gebruik van de doelensystematiek. Dit vormt de basis voor een uitvoeringsagenda met maatregelen en uitvoeringsprojecten. Nevendoelstelling is ook een bredere doelgroep te betrekken dan in de vorige ronde en verantwoordelijkheden te verdelen (en vast te leggen).

Thema's: De gemeenten zetten in op hite, wateroverlast, droogte en overstromingen. Daarnaast volgen ze ook het thema vergroening toe aan de strategie.

Dialogen (zie programmeerblad):

- **Startbijeenkomst** gericht op toegroepen naar gedeeld beeld van de opgave (update stressen), de bestaande strategie en kennisdeling met de doelensystematiek.
- **Enquête:** Lijstzaken van vragen bij brede doelgroep om hun belangen en wensen bij klimaatbestendigheid van de omgeving op te halen.
- **Themasessies** (hite, droogte, vergroening, wateroverlast en overstromingen). Bespreken risico's en doelen volgens de doelensystematiek met de meedekers uit diverse organisaties. Hierin wordt ook aandacht besteed aan de rol van elke partij en mogelijkheden voor samenwerking aan de verschillende doelen.

Kansen:

Adaptatiepiramide en procesbegeleiding voor doelensystematiek benutten.

Verantwoordelijkheden en taken:

Organisatie van de dialogen ligt bij de (trekker van de) werkregio. Acties en verantwoordelijkheden worden over de gemeenten verdeeld. Ook het waterschap heeft een actieve rol. De provincie haakt aan indien dat nodig blijkt (i.m. bovenregionale vraagstukken).

Middelen:

Procesondersteuning vanuit het Rijk op de doelensystematiek. Capaciteit om dit proces te begeleiden (facilitator, procesbegeleider, inhoudelijke ondersteuning).

Schaal:

De schaal betreft het gehele grondgebied van de vijf gemeenten (binnenstedelijk en buitengebied). Onderdeel van de strategie is het maken van afspraken over wat gemeenschappelijk (werkregio niveau) wordt opgepakt en wat lokaal wordt opgepakt. Indien opgaven van bovenregionale/nationale aard bovenkomen, stemt de werkregiotrekker deze met provincie af.

Stakeholders en netwerk:

Gemeenten zetten in op een dialoog met georganiseerde stakeholders (en dus niet individuele bewoners of bedrijven), rond ieder van de 5 thema's. Zij voeren daarvoor een stakeholderanalyse uit waarbij onderscheid wordt gemaakt tussen medewerkers, meedekers en medewerkers. Naast de organisatie wordt ook actief gekeken naar de rol binnen de organisatie: water, riolering, groen, RO calamiteitenmanagement.

Resultaat fase 1: Scope is afgebakend om de dialogen effectief te voeren, verzamelde informatie is vastgelegd en afgestemd met betrokkenen. Eventueel is dit ook bestuurlijk vastgesteld.

Werkregio fase 2: dialogen voeren

Voorbeeldcanvas fase 2: dialogen voeren

Regionaal

Startpunt: Scope is afgebakend om de dialogen effectief te voeren, verzamelde informatie is vastgelegd en afgestemd met betrokkenen. Eventueel is dit ook bestuurlijk vastgesteld.

Procesmatig voorbereiden en netwerk aanpakken:

- **Startbijeenkomst:** Trekker betreft stakeholders direct en persoonlijk om ze te enthousiasmeren.
- **Enquête:** Stuur na startbijeenkomst uitnodiging aan alle betrokkenen. Haak ook info op L&V invullen doelensystematiek.
- **Themabijeenkomsten:** Zorg dat vanuit de organisaties ook de mensen met de juiste inhoudelijke kennis zijn aangehaakt.

Inhoudelijke voorbereiding en vorm:

- **Startbijeenkomst:** Besteed aandacht aan netwerkvorming en gebruik van vorm die hierop gericht is en voldoende ruimte biedt voor informeel contact. Presenteer stresstestresultaten en gaat hier interactief mee aan de slag.
- **Themabijeenkomsten:** Gebruik resultaten van enquête in de voorbereiding. Selecteer thema's die op basis van strategie, stresstestresultaten en doelensystematiek verdieping nodig hebben.
- **Besprek** daarna voor elk thema in samenhang het doel, de oplossingsrichting, nodige inspanning en rolverdeling.

Organisatorisch voorbereiden, faseren en plannen:

Het traject van start tot vaststellen van de nieuwe strategie neemt ongeveer een jaar in beslag. Een inschatting van de nodige inzet en (project)kosten wordt gemaakt en verdeeld over de gemeenten. Kosten voor uitvoering van de risicodialogen kunnen uit budget X worden bekostigd.

Mogelijke knelpunten:

- Op tijd alle betrokkenen bij elkaar krijgen (onder meer vanwege vakantie en weersomstandigheden)

Dialogen voeren:

- **Werkvormen:** carroussel (in korte rondes informatie ophalen en netwerk opbouwen) en doelensessies (doelensystematiek uitwerken)
- **Externe facilitator** begeleidt het proces
- **Trekker** evalueert de resultaten na ieder dialoog
- **Trekker** en facilitator communiceren in afstemming richting de betrokkenen

Bestuurlijk afstemmen, om richting te bepalen:

De resultaten van de dialogen worden vastgelegd in besprekingsverslagen. Voorstel met onderwerpen (doel, oplossingsrichting, nodige inspanning en rolverdeling op hoofdlijnen) waarop de bestaande klimaatadaptatiestrategie wordt aangepast en bestuurlijk besproken. Gemeenten besluiten zelf hoe ze formeel een besluit nemen over de strategie.

Kansen:

- **Meekoppelen** met (organisatie van) bijeenkomsten die georganiseerd worden vanuit ketensamenwerking

Ambitieniveau, strategische afspraken en richtinggevende keuzes:

Afgesproken is om toe te werken naar een update van de strategie voor de werkregio. De resultaten van de bestuurlijke bespreking aan het eind van de dialoofase vormen hiervoor de basis. Na de dialogen wordt een proces doorlopen van afstemming binnen de werkregio. De doelensystematiek wordt verder uitgewerkt inclusief subdoelen en verantwoordelijke partij. Er wordt helder onderscheid gemaakt tussen acties die gemeenten oppakken, acties die de werkregio gezamenlijk oppakt en acties die met andere partijen worden opgepakt.

Resultaat fase 2: Gedeeld beeld van acceptabele en onacceptabele klimaatrisico's, gedeelde ambitie en richtinggevende keuzes. Afgestemd met betrokkenen, inclusief bestuurders.

Werkregio fase 3: keuzes vastleggen

Voorbeeldcanvas fase 3: keuzes vastleggen

Regionaal

Startpunt: Gedeeld beeld van acceptabele en onacceptabele klimaatrisico's, gedeelde ambitie en richtinggevende keuzes. Afgesteld met betrokkenen, inclusief bestuurders.

Afspreken en bestuurlijk afstemmen:

- Een regionale strategie is opgesteld en bestuurlijk afgesteld of voorbesproken in regionaal verband.
- De meeste gemeenten besluiten dat zij de strategie met hun wethouder doornemen en ter besluitvorming leggen. Ook voor het waterschap en de provincie is dit voldoende.
- Een enkele gemeente besluit de strategie langs de Raad te laten gaan voor deze op regionaal niveau vast te stellen.
- Een aantal verhouders wil aanpassingen doorvoeren in de strategie, voordat zij deze op regionaal niveau willen vaststellen.
- Als alle organisaties akkoord zijn, stellen we de strategie op werkeigen niveau vast.

Strategische afspraken en gemaakte keuzes vastleggen:

- In werkeigen verband bespreken de organisaties hoe zij gemaakte afspraken willen en kunnen borgen.
- Een deel van de (ruimtelijke) afspraken nemen we op in Omgevingsvisies (lokaal en regionaal).
- Andere afspraken borgen we in lokale beleidsprogramma's.

Mogelijke knelpunten:

- Niet alle bestuurders staan achter de strategische keuzes en benodigde samenwerkingsovereenkomsten.
- Wijzigingen die zij willen doorvoeren moeten ook met andere bestuurders afgesteld worden. Dit kan vertraging opleveren.

Voorbereiden uitvoeringsagenda:

- We verzamelen ideeën voor projecten en maatregelen op regionaal niveau en nemen deze mee in de volgende DPRA-fase uitvoeringsagenda opstellen.
- De werkeigen staat tijdens één van de bijeenkomsten stil bij de planning en organisatie van de DPRA-fase uitvoeringsagenda opstellen.

Kansen:

- Strategische keuzes meekoppelen met lokale en regionale beleidsprogramma's.
- Planning van de nieuwe omgevingsvisie benutten om strategische keuzes ruimtelijk te borgen.

Resultaat fase 3: Gemaakte keuzes zijn bestuurlijk vastgelegd en verankerd op de juiste plekken en schaalniveau's.

Provincie fase 1: dialogen afbakenen

Voorbeeldcanvas fase 1: dialogen afbakenen

Bovenregionaal

Startpunt: De stresstesten bieden inzicht in de klimaatkwetsbaarheden in een afgebakend gebied. Ook zijn de klimaatdreigingen en mogelijke gevolgen (en cascade-effecten) in beeld en is er een eerste beeld van wie waarvoor verantwoordelijk is.

Inventarisatie opgave(n) en initiatiefnemers:

- De betrokken provincies zijn initiatiefnemers van dialogen. Werkregio's organiseren ook risicodialogen, maar gaan meestal niet direct in gesprek met aanbieders van vitale en kwetsbare diensten. Waterschappen analyseren mogelijke systeemmaatregelen op basis van waterbeelden. Assetbeheerders organiseren dialogen over hun eigen assets (waterschap over gemiddeld en RWZI's, rijk over stations etc.). Niet alle assetbeheerders doen dit nog. Verken ook samenhang met inzet vanuit deltaprogramma zoetwater.

Stand van zaken:

- Bovenregionale stresstest geeft inzicht in kwetsbaarheden voor grootschalige neerslag in gebieden en voor functies. Duidelijk is geworden waar watersysteem wordt overbelast in verschillende scenario's. Diverse vitale en kwetsbare objecten kunnen geraakt worden bij extreme neerslag. Cascade-effecten zijn nog niet in beeld. Informatie uit de DPRA-werkeigen is diffuus. Niet alle werkeigen's hebben vanuit de eerste ronde een helder beeld van kwetsbaarheden. Veiligheidsregio's hebben informatie over evacuatiemogelijkheden. Bestuurders in de regio zijn nog niet aangesproken.

Bestuurlijke kaders:

- Gedeputeerde wenst meer inzicht te krijgen in de (on)acceptabele risico's bij grootschalige neerslag en wil tot afspraken komen over de rol van provincie, rijk, waterschappen, werkeigen's, gemeenten en beheerders van VEK functies om onacceptabele risico's te verkleinen. Daarvoor is het nodig om met elkaar tot heldere afspraken te komen over de gewenste toekomstige situatie en bijbehorende risicobehersing en risicocorrectie.

Mogelijke knelpunten:

- Beperkte capaciteit (bij provincie) om traject te trekken efficiënte inzet noodzakelijk.
- Moeilijk om alle stakeholders aan tafel te krijgen: actief netwerk opbouwen is noodzakelijk.
- Gebroekte modellen onvoldoende geschikt voor gebruik bij vitale assets, extra verdiepende berekeningen nodig.

Doelen:

- Bewustzijn en draagvlak bij verschillende stakeholders creëren voor de noodzaak van een gezamenlijke aanpak bij extreme regenval en/of een overstroming.
- Een gezamenlijke ambitie en heldere samenwerkingsovereenkomsten over de omgang met grootschalige neerslag.

Thema's:

- Focus op overstromingsrisico's en grootschalige neerslaggebeurtenissen. Daarbinnen focus op alle lagen van meerkantigheid om uitval van vitale en kwetsbare functies en ernstige overlast in gebieden te voorkomen. Hoeveel ook korte piekburen, hitte, droogte en overstromingen op bovenregionaal niveau problemen kunnen opleveren, ligt de focus nu op grootschalige neerslag.

Dialogen (zie programmeerblad*):

- **Interne dialoog provincie:** Samenbrengen collega's van betrokken afdelingen, beschikbare informatie krijgen, interne ambities afstemmen en intern draagvlak vergroten.
- **Brede dialoog 1:** Gezamenlijke probleemanalyse vanuit zowel gebiedsysteem als functies. Bespreken gewenst toekomstbeeld op hoofdlijnen. Daarnaast netwerk versterken en verkleinen van belangen.
- **Brede dialoog 2:** Verkennen van mogelijke oplossingsrichtingen per laag van meerkantigheid. Discussie over acceptabel en onacceptabel risico's (inhoud, draagvlak en draagkracht).
- **Expertensessie 1:** Sessie met experts vanuit de verschillende VEK sectoren.
- **Expertensessie 2:** Sessie met experts vanuit het regionaal watersysteem.
- **Brede dialoog 3:** Dialoog aanscherpen en acceptabele en onacceptabele risico's en afspraken voor vervolg formuleren.

Kansen:

- Proces voor het opstellen van de provinciale omgevingsvisie loopt. Mogelijk aansluiten bij dialogen die in dat kader gevoerd worden en inbreng belangen.
- Veiligheidsregio werkt aan een evacuatieplan voor het gebied. Mogelijk kansen om mee te koppelen.

Verantwoordelijkheden en taken:

- Provincie organiseert het traject en is verantwoordelijk voor evaluatie en bijtunen.
- Waterschappen en veiligheidsregio's brengen expertise in. Ook betrokkenheid werkeigen's cruciaal i.a.m. afstemming tussen schaalniveau's, verdiepende berekeningen en gebiedskennis.

Middelen:

- Tijd voor organisatie voorbereiden, faciliteren en trekken van traject) en voor deelnemers (tijdig betrokkenheid inplannen). Faciliteiten voor bijeenkomsten, ondersteuning/facilitatie, verdiepende analyses.

Schaal:

- Focus ligt op grootschalige neerslag waarbij effecten op bovenregionaal niveau samenhangen. Ook is beschikbare informatie opgesteld op bovenregionaal schaalniveau.

Stakeholders en netwerk:

- Provincie (water-klimaat, specifieke sectoren, Rijk, waterschap, veiligheidsregio, werkeigen's en gemeenten daarin, beheerders van vitale functies).

Resultaat fase 1: Scope is afgebakend om de dialogen efficiënt te voeren, verzamelde informatie is vastgelegd en afgesteld met betrokkenen. Eventueel is dit ook bestuurlijk vastgesteld.

Provincie fase 2: dialogen voeren

Voorbeeldcanvas fase 2: dialogen voeren

Bovenregionaal

Startpunt: Scope is afgebakend om de dialogen effectief te voeren, verzamelde informatie is vastgelegd en afgestemd met betrokkenen. Eventueel is dit ook bestuurlijk vastgesteld.

Procesmatig voorbereiden en netwerk aanpakken

- Trekker verstuurt memo met doel en opzet van het traject dat volgt uit de gemaakte bestuurlijke afspraken.
- Voor interne dialoog: trekker benadert relevante managers en creëert draagvlak voor de sessies.
- Voor brede sessie: trekker benadert individuele organisaties zodat een uitnodigend gevoel komt.

Inhoudelijke voorbereiding en vorm:

- Trekker benut concept Meerlaagsveiligheid om volle breedte te benadrukken.
- Brede dialoog 1: presenteert resultaten bovenregionale stress-test, probleemanalyse vanuit zowel gebiedsysteem als functies. Kijkt daarbij naar blootstelling, kwetsbaarheid en gevolgen om risico te bepalen. Zorg ook voor inspirerende voorbeelden, bestuurlijke aanwezigheid en interactieve break-outs om iedereen aan het woord te laten.
- Brede dialoog 2: biedt inspiratie over mogelijke oplossingen voor elke laag van meerlaagsveiligheid. Heeft aandacht voor samenhang opgeven met draagstroomproblematiek.
- Expertessies: Organiseert kleine sessies met persoonlijke uitnodiging. Sluit hierbij vooral ook (technische) expertise over de volle breedte van meerlaagsveiligheid aan. Sessies zijn een deep-dive waarin wordt verkend waar de grootste kwetsbaarheden, gevolgen en mogelijkheden op gebied-, systeem- en sectorniveau liggen.
- Brede dialoog 3: Presenteert resultaten van de debatsessies. Werkt toe naar keuzerichtingen en een gedeeld ambitieniveau.

Organisatorisch voorbereiden, faseren en plannen

- Start van de gesprekken: oktober 2023. Trekt voor de interne dialoog en de eerste twee brede dialogen 6 maanden uit. Reserveert nog eens 6 maanden voor expertessies en de derde ronde dialogen om tot afspraken te komen. Haart voor de brede sessies externe facilitator/procesbegeleider in. Zoekt locatie en catering die past bij het karakter van de bijeenkomst.

Mogelijke knelpunten:

- Bepikt draagvlak bij netbeheerders. Tot gedeeld ambitieniveau komen is complex. Extra aandacht en inzet op gevoel van urgentie bij deze partijen.
- Diversiteit aan deelnemers, verschillend kennisniveau. Extra inzet op goed meenemen 'nieuwe' partijen.
- Omdat het over een bovennormatieve situatie gaat is het lastig om gedeeld ambitieniveau, verantwoordelijkheden en taken te bepalen.
- Te weinig gedetailleerde informatie over kwetsbaarheden, gevolgen en keten-effecten.

Dialogen voeren:

- Trekker maakt heldere afspraken over dagvoorzitter, presentatoren, facilitator/procesbegeleiders en regelt hierop versiering waar nodig.
- Trekker legt resultaten vast en evalueert ze. Houdt zo bij of de doelstellingen behaald worden die in fase zijn geformuleerd. Organiseert zonodig andere insteek van de dialogen en/of extra dialogen.
- Communiqueert met deelnemers, en koppelt voor en na ieder dialoog terug.

Bestuurlijk afstemmen, om richting te bepalen:

- Neemt gedeputeerde mee in de resultaten van de dialogen en stemt wensen af voor (gezamenlijk) ambitieniveau, richtinggevende keuzes en rolverdeling.
- Waterschap en werkregio/gemeenten stemmen ook bestuurlijk af om bestuurders mee te nemen, wensen af te stemmen en voor rolverdeling.
- Netbeheerders stemmen af over interne wensen en ambitieniveau.

Kansen:

- Netwerk verbreden en versterken met 'nieuwe' partijen (netbeheerders).
- Gedrag maken van voorbeeldanalyses die al door partijen intern zijn gedaan.

Ambitieniveau, strategische afspraken en richtinggevende keuzes:

- We gaan aan de slag met een proces om te komen tot een gezamenlijk beeld van acceptabele en niet acceptabele risico's. Daarnaast is de ambitie dat dit leidt tot afspraken over vervolgacties binnen de lagen van meerlaagsveiligheid. Dat is een complexe zoektocht met binnen elke partij interactie tussen interne en externe afstemming. Iedere partij formuleert daarbij ook een eigen ambitieniveau, gericht op de formele taken en verantwoordelijkheden.
- Ook formuleren we een gezamenlijke ambitie voor de regio, waarin de partijen aangeven wat zij extra kunnen en willen inbrengen. Daarnaast maken de partijen afspraken over wat geen onderdeel van de gezamenlijke ambitie is.
- Tot slot gaan de partijen in gesprek over richtinggevende keuzes, ofwel HOE zij (op hoofdlijnen) invulling aan de ambitie willen geven en wie welke verantwoordelijkheid heeft.
- Voor dit proces voert iedere organisatie interne dialogen en voeren alle partijen gezamenlijk regio-dialogen.
- We stellen een concept ambitiedocument op, dat in de volgende fasen bij de individuele bestuurders (van V&K functies) en in het regionaal bestuurlijk overleg water kan worden gedeeld.

Resultaat fase 2: Gedeeld beeld van acceptabele en onacceptabele klimaatrisico's, gedeelde ambitie en richtinggevende keuzes. Afgestemd met betrokkenen, inclusief bestuurders.

Provincie fase 3: keuzes vastleggen

Voorbeeldcanvas fase 3: keuzes vastleggen

Bovenregionaal

Startpunt: Gedeeld beeld van acceptabele en onacceptabele klimaatrisico's, gedeelde ambitie en richtinggevende keuzes. Afgestemd met betrokkenen, inclusief bestuurders.

Afspraken en bestuurlijk afstemmen:

- De concept afspraken leggen we vast in een ambitiedocument.
- Het ambitiedocument (concept afspraken) delen we eerst nog binnen alle organisaties op Mf-niveau. Laatste reacties halen we op en verwerken we.
- Daarnaast halen we mogelijke knelpunten (voor besluitvorming) op.
- Partijen kunnen bedenkingen hebben bij bepaalde richtinggevende keuzes. Om ook bij hen draagvlak te creëren, gaat de gedeputeerde met hen in gesprek.
- In het regionaal bestuurlijk overleg water stellen we het ambitiedocument vast. Bestuurders geven aan dat zij graag een convenant opstellen om de gemaakte afspraken en gedeelde verantwoordelijkheid te bekrachtigen.
- Ook de individuele organisaties (netbeheerders) gaan daarmee akkoord.

Strategische afspraken en gemaakte keuzes vastleggen:

- Het voorstel is om toe te werken naar een samenwerkingsovereenkomst / convenant. In dit convenant leggen we de gezamenlijke ambities op hoofdlijnen vast en geven we aan langs welke richting naar invulling van deze ambities wordt gewerkt. Ook geven we aan hoe we gaan samenwerken en wie daarin welke rol heeft, waar verder onderzoek nodig is en in hoe resultaten van het traject worden geborgd. Iedere organisatie onderzoekt in welke andere (beleids)instrumentaria zij gemaakte afspraken kunnen vastleggen.

Mogelijke knelpunten:

- Eén van de richtinggevende keuzes roep weerstand op bij een aantal V&K beheerders. Draagvlak voor keuzes creëren, mede door inzet gedeputeerde.
- Verdeling van financiële inbreng zou tot uitdagingen kunnen leiden. Hier kunnen procesafspraken over worden gemaakt, bijvoorbeeld dat naar vormen van cofinanciering wordt gekeken bij uitwerking van het convenant.

Voorbereiden uitvoeringsagenda:

- Samenwerkende partijen maken na ondertekening van het convenant praktische afspraken over nadere invulling en doorwerking in plannen. Hierin wordt zowel de doorwerking op (boven)regionaal niveau als op lokaal niveau meegenomen.
- Samenwerkende partijen maken afspraken over een gezamenlijke uitvoeringsagenda V&K. Dit wordt in de volgende DPAK-fase nader uitgewerkt.

Kansen:

- Timing regionaal bestuurlijk overleg water.
- De geplande netwerkbijeenkomst V&K benutten om draagvlak te creëren.

Resultaat fase 3: Gemaakte keuzes zijn bestuurlijk vastgelegd en verankerd op de juiste plekken en schaalniveau's.

**NATIONAAL
DELTAPROGRAMMA**

**Kennisportaal
Klimaatadaptatie**

TwynstraGudde